

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
Імені С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ
КАФЕДРА АРХІТЕКТУРИ**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до магістерської роботи
рівня вищої освіти «Магістр»

на тему « *Традиції та тенденції сучасної сакральної архітектури
Західного регіону України*»

Виконала
студентка VI курсу, групи Арх - 61
спеціальності
191 «Архітектура та містобудування»

Федишин Р. А.
(прізвище та ініціали)

Керівник Степанюк А. В.
(прізвище та ініціали)

Консультанти з розділів:

Науково-дослідний
(підпис)

Степанюк А.В.
(прізвище та ініціали)

Охорона навколишнього
середовища
(підпис)

Панас Н.Є.
(прізвище та ініціали)

Дубляни - 2025 рік

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО**

Факультет будівництва та архітектури
Кафедра архітектури

Рівень вищої освіти «Магістр»

Спеціальність 191 «Архітектура та містобудування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
17. 03. 2025 року

ЗАВДАННЯ
на магістерську роботу

студентці

Федишин Романі Андріївни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи:

*Традиції та тенденції сучасної сакральної архітектури
Західного регіону України*

керівник роботи *Степанюк Андрій Володимирович, к.арх., доцент*
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом університету від 14 березня 2025 року № 189 – 4

2. Строк подання студентом роботи 20.12.2025

3. Вихідні дані до роботи :

*містобудівні схеми, ілюстративні матеріали наукової літератури та
інтернет-ресурсів, авторські фото архітектурних об'єктів, замальовки, обмірні
креслення*

4. Зміст пояснювальної записки:

Реферат

Зміст

Вступ (актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методика дослідження).

Розділ 1. Стан проблеми, огляд літератури.

*Розділ 2. Комплексне дослідження традицій та тенденцій сучасної сакральної
архітектури.*

2.1. Дослідження зарубіжного досвіду сучасної сакральної архітектури.

*2.2. Дослідження вітчизняного досвіду традицій та тенденцій сучасної сакральної
архітектури.*

Розділ 3. Проектні пропозиції будівництва церкви для Західного регіону України

Розділ 4. Охорона навколишнього середовища.

Висновки та пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу

архітектурно-ілюстративні матеріали з дослідження задекларованої проблеми вітчизняного та зарубіжного досвіду, проектні пропозиції будівництва церкви для Західного регіону України

6. Консультанти розділів проекту

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	<i>Степанюк А.В., к. арх. доцент</i>		
2	<i>Степанюк А.В., к., арх. доцент</i>		
3	<i>Степанюк А.В., к., арх. доцент</i>		
4	<i>Панас Н.Є., доцент</i>		

7. Дата видачі завдання

18.03.2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1	<i>Збір та опрацювання матеріалів для виконання магістерської роботи</i>	24.03-20.10.25р.	
2	<i>Написання пояснювальної записки кваліфікаційної магістерської роботи</i>	20.10-22.11.25р.	
3	<i>Виконання ілюстративних та архітектурно-планувальних креслень</i>	22.11-20.12.25р.	
4	<i>Представлення кваліфікаційної роботи на перевірку на плагіат та підпис</i>	20.12.25	

Студентка _____ *Федишин Р.А.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ *Степанюк А.В.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на присвоєння освітнього рівня «магістр архітектури»: 97 с. текстової частини, плакат розміром 2000 x 5000 мм, 71 літературне джерело.

«Традиції та тенденції сучасної сакральної архітектури Західного регіону України», Федішин Романа Андріївна. – Магістерська робота. Кафедра архітектури.– Дубляни, ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького, 2025р.

Тема дипломної роботи з урахуванням дослідження традиційного церковного будівництва та розвитку сучасної сакральної архітектури.

Дану роботу виконано з урахуванням чинних нормативно-правових документів, що регулюють сферу архітектури та будівництва. У дослідженні розглянуто положення Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI, Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 року № 554-IX, а також Постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2020 року № 219 «Про оптимізацію органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду». Ці документи визначають правові та організаційні засади містобудівної діяльності, спрямованої на сталий розвиток територій з урахуванням суспільних і приватних інтересів.

У роботі простежено еволюцію сакральної архітектури в Україні та за кордоном, виокремлено основні риси планувальних і об'ємно-просторових рішень храмів на різних історичних етапах, проаналізовано специфіку сучасних підходів до проєктування культових споруд у регіоні, а також узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід формування сакрального середовища та його вплив на розвиток міського і сільського простору.

У практичній частині представлено об'ємно-планувальне вирішення храмової споруди в селі Великі Дідушичі Львівської області.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. СТАН ПРОБЛЕМИ, ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	11
РОЗДІЛ II. КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОЇ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ.....	19
2.1 Історія витоків храмового будівництва.....	19
2.2 Роль сакральної архітектури у формуванні планувальної та композиційної структури населених пунктів.....	22
2.3 Дерев'яна церковна архітектура - втілення українського сакрального мистецтва.....	26
2.4 Проблеми збереження сакральних архітектурних об'єктів.....	29
2.5 Дослідження вітчизняного досвіду традицій та тенденцій сучасної сакральної архітектури.....	32
2.6 Сакральна архітектура української діаспори.....	36
2.7 Дослідження зарубіжного досвіду сучасної сакральної архітектури.....	41
2.8 Форма та символіка церков.....	45
2.9 Формування і структура українського іконостаса.....	46
2.10 Інтер'єр християнського храму східного стилю.....	55
РОЗДІЛ III. ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ БУДІВНИЦТВА ЦЕРКВИ ДЛЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	58
3.1 Природно-кліматичні умови.....	58
3.2 Містобудівельне вирішення.....	60
3.3 Генплан та вертикальне планування.....	61
3.4 Архітектурно-планувальне вирішення християнського храму східного обряду в селі Великі Дідушичі, Львівської області.....	63
3.5 Архітектурно-художнє вирішення церкви.....	67
3.6 Конструктивні вирішення	72
3.7 Інженерне забезпечення.....	74
3.8 Техніко-економічні показники.....	75
3.9 Експлікація приміщень.....	77

3.10 Формування системи зелених насаджень.....	78
РОЗДІЛ IV. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	83
4.1 Особливості природоохоронних заходів при будівництві храмів.....	84
4.2 Пропозиції з охорони навколишнього середовища під час спорудження та експлуатації храму в с. Великі Дідушичі Львівської області.....	86
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	89
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	91
ДОДАТОК А. ГРАФІЧНА ЧАСТИНА	

ВСТУП

Сакральна архітектура завжди була відображенням духовного життя народу, його віри, культури та історичної пам'яті. Храми не лише формували архітектурний образ українських міст і сіл, а й уособлювали моральні та естетичні ідеали суспільства. Вони стали матеріальним свідченням духовної стійкості українців, здатності зберігати власну ідентичність навіть у найскладніші періоди історії.

Після проголошення незалежності України сакральна архітектура отримала потужний імпульс до відродження. У радянський період розвиток церковної архітектури був фактично зупинений: влада забороняла будівництво та реставрацію храмів, а в генеральних планах населених пунктів не передбачали місця для культових споруд.

В усі історичні періоди історії українська церква відігравала важливу роль не лише як місце задоволення релігійних потреб, а й як осередок духовності, культури та збереження національних традицій. Навіть у часи переслідувань і загрози повного знищення, під тиском тоталітарного режиму вона зуміла зберегти свою автентичність і, спираючись на багатовікові традиції храмобудування, відродитися.

Попри спроби радянської влади ліквідувати церкву в Україні та насадити власні принципи в культовому будівництві, розвиток сакральної архітектури тривав. Релігійні громади прагнули повернути собі храми й продовжити духовні традиції. У радянський період системно нищилися культові споруди, знищувалося їхнє художнє оздоблення, а імена архітекторів і митців, які формували українську сакральну культуру, замовчувалися. Це спричинило глибоке невдоволення та спротив населення.

Політичні, економічні й соціальні зміни радянської доби істотно вплинули на релігійне життя та організацію сакрального простору. Держава обмежувала святкування релігійних подій, забороняла відвідування храмів, поширювала атеїзм і радянські цінності, що мали замінити національні духовні орієнтири. Частково це вплинуло на суспільну свідомість, естетичні смаки й матеріальне оформлення

культових споруд. Водночас тоталітарна політика не змогла повністю викоринити віру. Багато храмів втратили своє первісне призначення і були переобладнані під виробничі чи господарські об'єкти – склади, фабрики, спортивні чи культурні заклади.

У світовій практиці архітектури спостерігалася тенденція до спрощення форм і модернізації художніх та конструктивних рішень у сакральному будівництві. Сучасний стан розвитку сакральної архітектури України підтверджує актуальність цієї теми, адже, крім реконструкції чи реставрації існуючих споруд, постає нагальна потреба у зведенні нових храмів.

Актуальність теми зумовлена:

- ✓ необхідністю комплексного підходу до сакральних споруд як архітектурно-містобудівних об'єктів;
- ✓ потребою глибокого вивчення планувальної, об'ємно-просторової та художньої організації храмових комплексів;
- ✓ важливістю дослідження взаємодії сакральних об'єктів із навколишнім історико-містобудівним середовищем та визначення меж їх впливу;
- ✓ завданням відродження національної самосвідомості через осмислення тисячолітньої історії християнства та її архітектурного втілення.

Війна Росії проти України, яка сьогодні триває, поставила перед архітекторами нові виклики – відновлення зруйнованих або пошкоджених споруд, зокрема численних християнських храмів. Очікується, що після перемоги в країні активізується відбудова та подальший розвиток сакральної архітектури, адже суспільство дедалі глибше усвідомлює духовну та культурну цінність храму як домінанти населеного пункту. Нові споруди мають поєднувати регіональні особливості з сучасними архітектурними тенденціями XXI століття.

У цих умовах важливого значення набувають індивідуальний почерк архітектора, художні смаки та бачення громади. Кожен регіон формує власне уявлення про зовнішній і внутрішній образ храму.

Мета дослідження — вивчення особливостей архітектурно-просторового вирішення християнського храму, аналіз художніх запозичень, адаптація їх до

українського контексту, визначення регіональних форм і створення рекомендацій щодо удосконалення сучасних архітектурних рішень.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- ✓ дослідити сучасний стан теоретичних і практичних підходів до формування архітектурного простору українських храмів;
- ✓ проаналізувати історичний розвиток та особливості планувальної організації сакральних споруд в Україні та за кордоном;
- ✓ визначити основні чинники, що впливають на архітектурно-просторову структуру храмів;
- ✓ сформулювати рекомендації для підвищення ефективності проектних рішень відповідно до чинних нормативів (ДБН).

Об'єкт дослідження — архітектурна організація простору українського християнського храму та збереження його культурно-історичних особливостей.

Предмет дослідження — специфіка архітектурно-просторових рішень храмів Львівської області.

Методи дослідження — комплексний аналіз історичних, архітектурних і містобудівних підходів, вибраний відповідно до мети, завдань та предмета роботи.

Для вирішення поставлених завдань у дослідженні застосовано комплекс наукових методів, що дозволяють всебічно розкрити тему:

- синхронічний метод – для аналізу загального стану розвитку храмів у світі;
- діахронічний метод – для відображення історичної еволюції архітектурно-планувальних рішень храмів у різні періоди;
- метод системного аналізу – для виявлення взаємозв'язків між елементами храмового комплексу та їх функціональною організацією;
- метод характеристики та оцінки стану храмів – для визначення рівня збереженості, функціональності та відповідності сучасним потребам;
- метод абстрагування – для розгляду окремих об'єктів або елементів храмів поза контекстом цілісного ансамблю з метою глибшого аналізу;
- аналітико-синтетичний метод – для формування узагальненого погляду на сучасний стан проблеми архітектурно-мистецького розвитку церков;

- метод аналогії – для встановлення співвідношень між архітектурним простором України та європейських країн;
- індуктивний метод – для узагальнення результатів дослідження першоджерел і формулювання теоретичних висновків;
- метод класифікації — для систематизації храмів за типологією, складністю планування та художнім вирішенням;
- метод моделювання — для побудови моделей розвитку храмової архітектури.

Завдання дослідження:

- ✓ Систематизувати наукову літературу, що стосується храмового будівництва в Україні та світі.
- ✓ Провести аналіз сучасного стану проєктування храмів Заходу України.
- ✓ Виконати обстеження існуючої інфраструктури храмів Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Тернопільської областей.
- ✓ Проаналізувати досвід проєктування сакральних споруд у різних регіонах України та порівняти їх особливості.
- ✓ Здійснити аналіз середовища, відведеного для проєктування нового храму, з урахуванням містобудівного контексту.

Ці завдання є комплексними й послідовними, тому мають бути розкриті у відповідних розділах роботи та узагальнені у висновках.

Межі дослідження: локаційні – територія Заходу України; тематичні – архітектурно-просторові, планувальні та мистецькі аспекти розвитку сучасних храмів.

РОЗІДЛ I. СТАН ПРОБЛЕМИ, ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Українська церковна архітектура, незважаючи на існування різних архітектурних шкіл впродовж переодів її розвитку, сформувала власні канони, естетичні принципи та підходи до просторової організації храму. Сучасні інтерпретації сакральної архітектури в західних селах України спиралися на традиційні планувально-композиційні моделі, які народні майстри не відкидали, а вдосконалювали, прагнучи гармонії форми й пропорцій. Навіть використання елементів історичних стилів відбувалося в межах цієї концепції, завдяки чому українські храми зберігали власну самобутність і впізнавану архітектурну індивідуальність.

Історичні, географічні та соціокультурні чинники суттєво вплинули на формування української архітектури, зокрема сакральної. Архітектори Заходу України, створюючи культові споруди, враховували композиційні прийоми храмів Східної Європи та латинських конфесій, водночас прагнули зберегти національні архітектурні традиції, характерні для західного регіону України. Тому цей регіон відзначається широким спектром архітектурних напрямів – від національних стилів до класичних і модернових.

Після завершення атеїстичної політики по всій території України, а особливо на заході, відбулося активне відродження храмового будівництва, що тривалий час штучно гальмували. Сучасні архітектори отримали завдання – оновлювати архітектурні форми й просторові рішення сакральних споруд, не відступаючи від усталених канонів, але демонструючи власний творчий підхід. Це доводилося робити без достатнього особистого досвіду або з опорою на надбання «дорадянської» доби.

Як регіон, відомий своєю релігійністю, Захід України традиційно вирізнявся активним розвитком архітектурних шкіл і напрямів, іноді за підтримки іноземних меценатів. Відродження сакральної архітектури сприяло появі нових проєктів, які вплинули на культурне життя регіону та всієї країни.

Для розуміння еволюції сакрального будівництва необхідно усвідомити значення храму в історії народу. Для дослідження тенденцій сучасного храмового

будівництва на західноукраїнських землях доцільно звернутися до праць Р. Галишича, Р. Гнідеця, А. Данилюка, В. Дем'янова, І. Могитича, В. Мокриого, Ю. Криворучка, М. Обідняка, В. Проскуракова, Я. Тараса, Б. Черкеса, М. Яціва та інших, котрі розглядають різні аспекти формування архітектурної ідентичності регіону.

Антощук Т.І. у своїх працях визначає прагнення українських архітекторів сформувати образ сучасного храму на основі двох головних джерел:

- Традицій козацького бароко – із властивою йому центральносиметричною композицією та криволінійними фронтонами;
- Народної та дерев'яної архітектури – з використанням ярусності, нахилу стін, трапецієвидних входів і цегляного орнаменту.

Варто також згадати бачення дослідника Р.Б. Гнідця, який підкреслює, що визначальними чинниками архітектурного образу будь-якої споруди, зокрема сакральної, є форма, конструкція та простір. На його думку, особливе значення має баневе завершення, яке формує силует і духовну символіку храму. Саме бані, їхня кількість, пропорції та пластика створюють індивідуальну виразність кожного храму, стаючи втіленням національної традиції.

Сучасне храмове будівництво стикається з низкою викликів:

- Збереження традицій. Багато храмів намагаються дотримуватися класичних архітектурних канонів, але інколи вони застарілі для сучасних функцій і потреб громади.
- Інтеграція сучасних технологій. Не всі архітектори мають досвід у поєднанні традиційної архітектури з інноваційними матеріалами та технологіями.
- Регіональна специфіка. Відтворення локальних архітектурних традицій, таких як бойківський чи гуцульський стиль, в умовах сучасного будівництва є складним завданням.
- Соціальна функція храмів. У сучасному світі храми мають не лише сакральне, але й культурне, соціальне та туристичне значення.

Аналізуючи творчість окремих дослідників західноукраїнської сакральної архітектури, варто звернутися до праць Юрика Я.М., який виділяє дві головні тенденції архітектурної ідентичності :

- Традиціоналізм – орієнтація на історичні взірці українських дерев'яних церков і їхню інтерпретацію;
- Новаторство – пошук нових форм і рішень.

Працюючи в руслі традиціоналізму, проєктанти зверталися до архітектурних традицій різних регіональних шкіл – бойківсько-галицької (зокрема, церква Положення Пояса Пресвятої Богородиці на вул. Головатого, 7а, м. Львів, архітектор М. Обідняк, 1994 р.), гуцульської (проєкт храму Святого Архистратига Михаїла в Дженкінтауні США, архітектор М. Німців, 1982 р.) архітектури княжої доби (храм свв. Бориса і Гліба, арх. Р. Сивенький, 1998–2005 рр.) та бароко (церква Вознесіння Господнього на вул. Широкій, арх. М. Рибенчук, 1993–2002 рр.). Ще один приклад простежується, у проєкті церкви Покрови Пресвятої Богородиці на вул. Сяйво, 14, виконаному архітектором Р. Сивеньким (рис. 1.5).

Рис. 1.1

Рис. 1.2

Рис. 1.1 Церква Положення Пояса Пресвятої Богородиці м. Львів

Рис. 1.2 Церква святого архистратига Михаїла в Дженкінтауні США

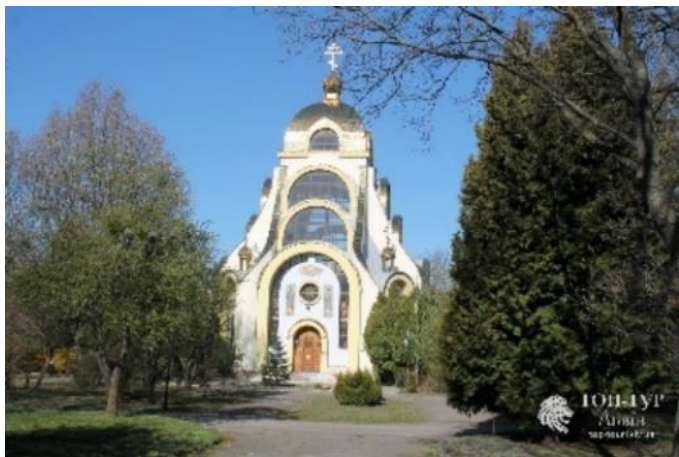

Рис. 1.3

Рис.1.3 Церква свв. Бориса і Гліба м. Львів

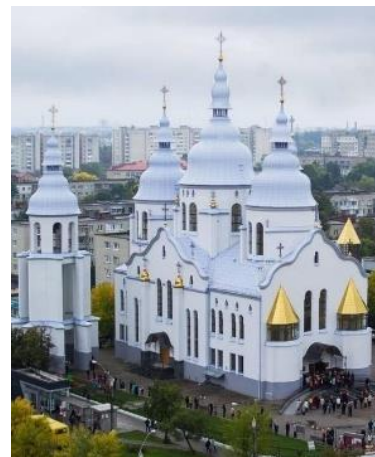

Рис. 1.4

Рис. 1.4 Церква Вознесіння Господнього м. Львів

Рис. 1.5 Храм Покрови Пресвятої Богородиці м. Львів

Рис. 1.6

Рис. 1.6 Церква Різдва Пресвятої Богородиці м. Львів

Рис.1.7

Рис. 1.7 Церква Покрови Пресвятої Богородиці м. Львів

Прикладом традиціоналістичного напрямку є церква Різдва Пресвятої Богородиці у Львові (майдан святого Івана Павла II, 1; архітектор Р. Жук) та проєкт храму УАПЦ на вул. Пасічній (архітектор О. Матвійів).

Інший дослідник, Т. І. Антощук, у своїх працях висвітлює власне бачення розвитку сучасної української сакральної архітектури. На його думку, українські архітектори активно шукали новий образ культових споруд, поєднуючи традиції та новаторство. Серед найпомітніших митців він виділяє: в Україні — Ю. Лосицького, О. Слепцова, В. Чепелика, а серед представників діаспори — Р. Жука та інших.

Архітектурні пошуки відбувалися у двох основних напрямках:

- Використання форм і мотивів українського козацького бароко.
- Осмислення традицій народного та дерев'яного храмобудування.

Для першого напрямку характерні риси барокового стилю — центральносиметрична композиція з домінуванням головного об'єму, наявність криволінійних фронтонів. Другий напрям визначається прийомами, властивими народній дерев'яній архітектурі: симетричною побудовою плану, ярусністю верхів, чергуванням стін і зламів даху, нахилом зовнішніх стін, використанням цегляного орнаменту та трапецієподібних прорізів.

В. Чепелик у своїх проєктах продемонстрував, як традиційні засади можуть динамічно розвиватися з часом, хоча більшість його робіт залишилися нереалізованими. О. Слепцов у культових спорудах використовує багатоярусні покрівлі, грушоподібні куполи, фронтони та інші форми, переосмислені в дусі українського національного романтизму. Прикладом такого підходу є церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Карапиші (2016 р., арх. О. Слепцов).

Собор Вишгородської Богородиці (м. Вишгород, пров. Старосільський), збудований за проєктом Ю. Лосицького, має п'ять верхів і центральносиметричну композицію фасадів. Його об'ємна структура поєднує елементи різної висоти, з акцентом на центральній частині, завершеній головною банею. Архітектор використав різноманітні форми вікон — шестикутні, п'ятикутні та хрестові; дверні прорізи виконані у вигляді трапецієподібних шестикутників, що перегукуються з

народними традиціями. Оригінальності споруді надають заломы даху, які плавно переходять у площину стін.

У результаті аналізу Т. І. Антощук визначив характерні ознаки сучасної української сакральної архітектури:

- План на основі рівнораменного грецького хреста.
- Симетрична побудова композиції.
- Пірамідальне формування об'єму через поєднання кількох баштових елементів із домінуванням центральної бані.
- Використання багатоярусних і грушоподібних верхів.
- Виразне архітектурне оформлення головного входу.
- Поєднання традиційних українських мотивів із сучасними формами.
- Застосування пластичних ліній фасадів (кривих, парабол, гіпербол), що символізують рух і розвиток.

Український модерн став новим етапом переосмислення національної архітектурної традиції на межі століть. У цей час архітектори почали активно використовувати метал і залізобетон, що відкрило нові можливості для створення сучасних художніх образів. У планувальній структурі сакральних споруд кінця XIX – початку XX століття відображено майже всі основні типи храмів: базилікальні, тринавні, тридільні, хрещаті, центричні та ротондальні. Храми цього періоду вирізнялися пропорційністю, стриманою монументальністю та гармонійним співвідношенням із навколишнім середовищем. Зведені як у містах, так і в селах, вони не виглядали масивними чи перевантаженими, на відміну від частини сучасних сакральних споруд. Майстри того часу вміло поєднували гармонію форм і масштабу, органічно вписуючи будівлі у природний ландшафт.

Неповторний образ українських храмів значною мірою формують саме баневі завершення, що відображають архітектурну й стилістичну різноманітність, притаманну національній традиції храмобудування. Українські церкви модерного періоду увібрали в себе багатовіковий досвід формування архітектурного образу, просторової композиції та стилістики на основі народних і історичних традицій.

Архітектори 1930–1940-х років — В. і Є. Нагірні, О. Пежанський, О. Лушпинський, Р. Грицай, С. Тимошенко, В. Січинський — зуміли творчо осмислити й адаптувати багатий типологічний і стилістичний матеріал української сакральної архітектури, зокрема у формотворенні баневих структур. На думку Р. Б. Гнідця, саме цей етап розвитку є взірцем для сучасних архітекторів у пошуку актуального образу українського храму та нових інтерпретацій його баневих завершень [21].

Дослідник виокремлює три головні архітектурно-будівельні періоди в історії України — Княжу добу, Ренесанс і Бароко, — які стали найбільш визначними щодо різноманіття форм і стилістики баневих композицій.

У сучасному церковному будівництві помітне звернення до досвіду минулих епох, особливо доби українського модерну. Архітектори часто переосмислюють його форми.

Новаторство в українському церковному будівництві — храми без традиційних баневих завершень і з надто приземленими формами призводить не лише до втрати символічного змісту християнського світогляду українців, а й до відриву від усталених традицій, що становлять основу національної ідентичності та культурної самобутності українського народу.

Рис. 1.8

Рис. 1.8 Церква святого Луїджі Орїоне (вул. Лінкольна м. Львів)

Рис. 1.9

Рис. 1.9 Інтер'єр храму

Сакральна християнська архітектура ґрунтується на духовних засадах, що становлять основу християнської віри. Попри традиційність і сталість церковного будівництва, український народ зміг виразити в ньому власну духовність і національну індивідуальність.

Прагнення зберегти культурну ідентичність не зникло ні під час вимушеного перебування за кордоном, ні за складних економічних умов. Творче переосмислення народних традицій у поєднанні з новими формами сприяло формуванню унікальної української сакральної архітектури — важливої складової національної культури.

РОЗДІЛ II. КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОЇ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ

2.1 Історія витоків храмового будівництва

Упродовж історії храми були осередками духовності та моральної гармонії. Давні культові споруди вважалися оселями богів. Першим храмом монотеїзму вважають Єрусалимський храм, у якому зберігався Ковчег Завіту. Християнський храм поєднав у собі ідеї «дому Божого» та «дому зібрань», формуючи простір, призначений для молитви та спільного богослужіння.

Початкові уявлення про храм як місце присутності Бога серед людей у християн формувалися ще у Старому Завіті. Старозавітний храм став архетипом, на основі якого розвивалася християнська храмова архітектура. Його просторово-символічна структура — тридільність, орієнтація на схід, ієрархічність простору — була переосмислена в новозавітному богослов'ї як відображення шляху людини до спасіння.

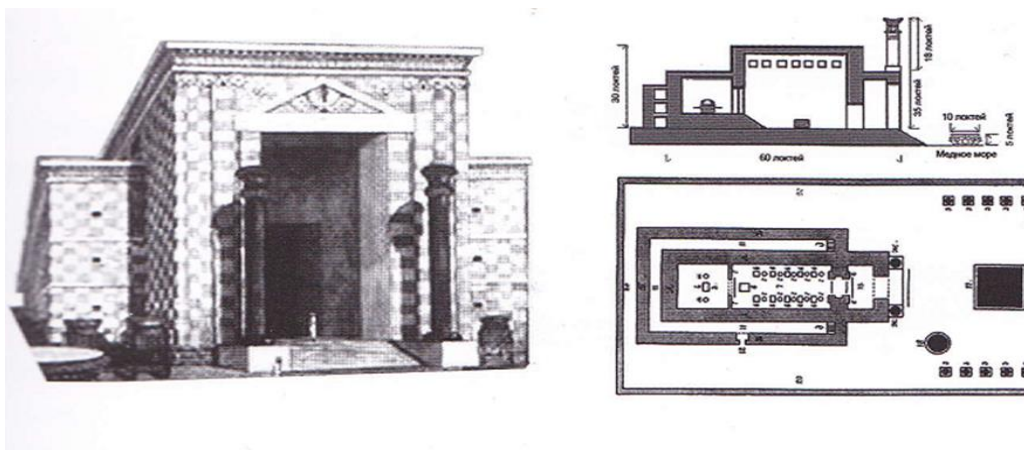

Рис. 2.1.1 Перший Єрусалимський храм
(Храм Соломона; 950-586 рр. до н.е.)

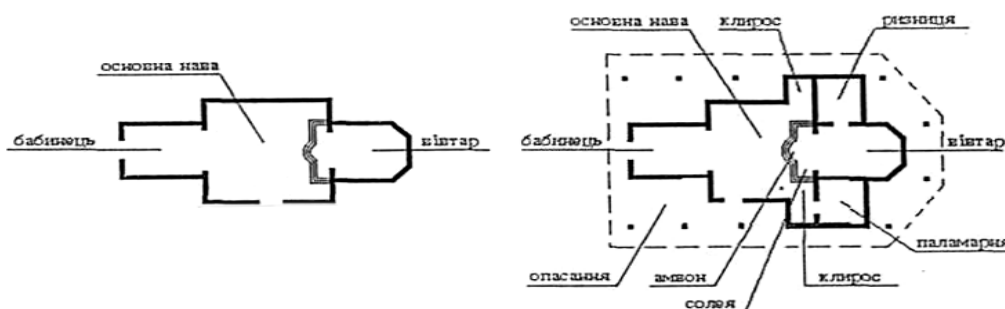

Рис. 2.1.2 Архітектурно-планувальні елементи української церкви

У християнських храмах ці принципи отримали нове тлумачення:

- ✓ Святесє святих відповідає апсиді (вівтарній частині), де звершується Євхаристія.
- ✓ Святе трансформується у середню частину храму (наву), де перебувають священнослужителі та віряни під час богослужіння.
- ✓ Двір символічно продовжувався у притворі, відкритому для всіх, хто ще не бере участі у повному богослужінні.

На західноукраїнських землях символіка християнських святинь отримала власне архітектурне втілення. Дерев'яні та муровані церкви регіону зберегли тридільність плану, осьову композицію та орієнтацію вівтаря на схід. Водночас вони набули національних рис: поєднання архітектурних форм із природним середовищем, виразної вертикалі, що символізує прагнення до неба, та багатокупольності як образу Небесного Єрусалиму.

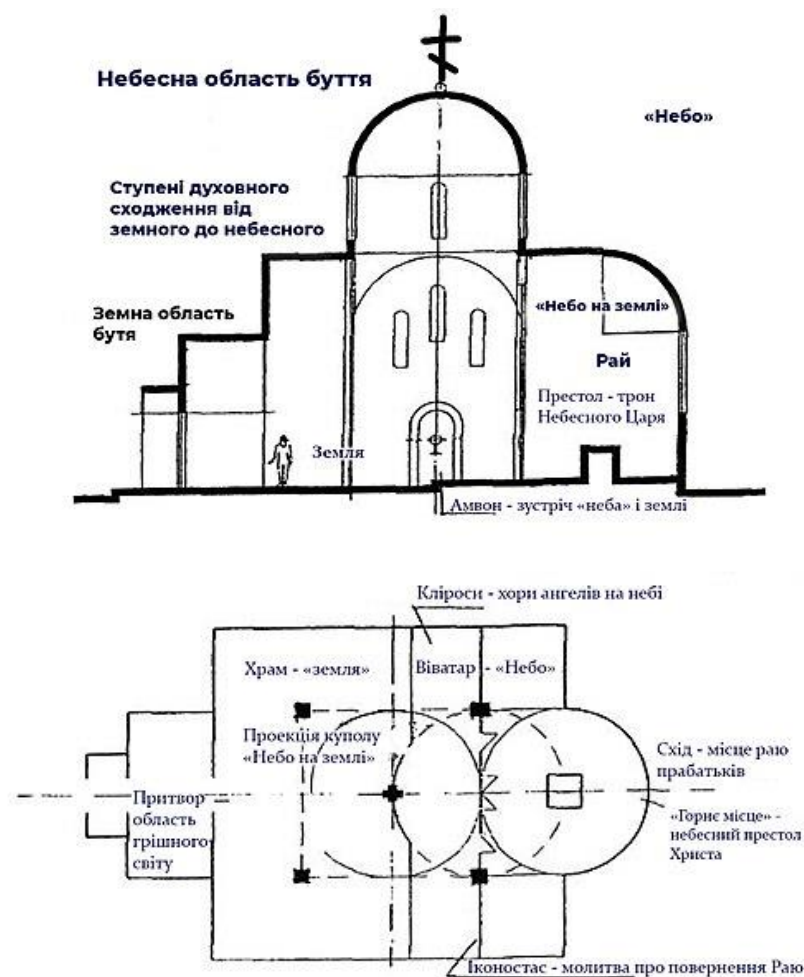

Рис. 2.1.3 Схема поділу храму візантійської традиції

Функціонально та символічно простір храму можна уявити так:

✓ Вівтар символізує Царство небесне (аналог «Святого святих» Єрусалимського храму).

✓ Середня частина (нава) відображає земний світ, де моляться віряни.

✓ Притвор слугує перехідною зоною для тих, хто ще не бере участі у повному богослужінні.

✓ З часом вівтар було відокремлено іконостасом — стіною з ікон, яка символічно розділяє «небо» й «землю». Формування іконостасу розпочалося з кількох ікон на колонах і поступово переросло у багатоярусну композицію, відому з часів Київської Русі.

✓ Більшість церков мають форму хреста, що символізує присвяту Господу, розп'ятому за людей, та його спасенну силу, яка звільняє від влади зла. Якщо храм має подовжену форму, подібну до корабля, це підкреслює його роль, аналогічну Ноевому ковчегу, який веде віруючих через життєві випробування до небесної пристані. Кругла форма храму символізує вічність Церкви, а восьмикутна — світло - напрямом для віруючих, вказуючи на їх духовне сходження.

✓ Церкви зазвичай споруджували на місцях поховань мучеників або в особливо мальовничих локаціях – на узвишшях, серед гір чи лісів. Їхнє розташування мало створювати гармонійний образ Божого храму в природному середовищі, спонукаючи людину до споглядання сили й мудрості Творця. Майстри, які зводили церкви, прагнули обирати такі місця, що викликали б у прочан бажання знову туди повернутися — біля пагорбів, джерел, річок, озер чи печер. Таке продумане розміщення храмів підкреслювало їхню духовну місію: підняті над довкіллям, вони символічно благословляли навколишні простори.

Рис. 2.1.4

Рис.2.1.5

Десятинна церква – перший кам'яний храм Київської Русі

Рис. 2.1.4 Фрагмент діорами «Місто Володимира» в Археологічному музеї Києва

Рис. 2.1.5 Фундамент Десятинної церкви

2.2 Роль сакральної архітектури у формуванні планувальної та композиційної структури населених пунктів

Для традиційного українського села характерна цілісність і гармонія між природою та архітектурним середовищем. Будівлі органічно вписані в ландшафт завдяки своїм масштабам, матеріалам і кольоровим рішенням. Центральне місце у цій гармонії посідає храм, який не лише прикрашає село, а й домінує в його панорамі.

Церкви відзначаються виваженими пропорціями, гармонією форм і глибоким зв'язком із довкіллям. Упродовж століть вони були невід'ємним елементом сільського краєвиду, ставши його візуальними та духовними орієнтирами. Місце для храму обирали не випадково – його розташовували на найвиразніших ділянках ландшафту, найчастіше на пагорбах або біля водойм.

Рис. 2.2.1 Собор Погінської Богородиці, с. Погоня, Тисменицький р-н, Івано-Франківська обл. 2013 р. Архітектори І. Пилипів, Р.Кость

Архітектурно-ландшафтна організація населеного пункту — це система взаємозв'язків між забудовою та природною основою, де храм є головною духовною й композиційною домінантою. При цьому виділяють також фонові відкриті простори громадських центрів — території без великих споруд, призначені для візуального розкриття архітектурних акцентів.

Розташування храму визначають природні (рельєф, водойми, лісові масиви, кліматичні умови) та містобудівні фактори (вулична мережа, планувальна структура). Оптимальним вважається таке рішення, коли церква не руйнує природний ландшафт, а збагачує його композиційно.

Рис. 2.2.2

Рис. 2.2.3

Церква як доміната у с. Потелич Львівська обл.

Церква посідає центральне місце в композиції громадського осередку українського села. Її силует, що став візуальною домінантою сільського пейзажу, формувався протягом багатьох століть і став символом духовного зв'язку поколінь українців. Храм формує просторову вісь села, підкреслює його композиційний центр і забезпечує візуальний зв'язок між забудовою та природою. Саме на цій основі сформувалася українська система планування сіл, де церква є головним орієнтиром і духовним ядром поселення.

Доктор мистецтвознавства Григорій Логвин, видатний дослідник народної дерев'яної архітектури, зазначав, що за 38 років своєї роботи він об'їздив майже всю Україну, проте не зустрів двох однакових храмів. Це свідчить про унікальність кожної сакральної споруди та глибоку індивідуальність народної творчості.

У радянський період традиційна структура українського села була свідомо порушена. Храми зносили або закривали фасадами клубів, магазинів та адміністративних будівель. У центрі села почали зводити громадські комплекси з домінуванням технічних споруд – водонапірних веж чи складів, що витіснили центральний елемент яким була церква.

Однак із відновленням незалежності України розпочалося активне будівництво нових церков. Вони не лише повернули селам духовне осердя, а й вплинули на оновлення їхньої планувальної структури. Цей процес засвідчив непорушність культурної пам'яті народу: навіть після десятиліть знецінення духовних символів українці повертають храмові його справжнє місце – як джерело віри, естетики й гармонії у просторі свого життя.

Серед визначальних чинників особливу роль відіграє ландшафтна домінанта. Храм зазвичай розташовують на найвищій точці населеного пункту або поблизу виразного природного елемента — річки, лісу, пагорба чи гори. Завдяки цьому він підкреслює композиційну цілісність простору та панує над навколишньою забудовою. Найдоцільніше розміщувати церкву на підвищеннях, не обов'язково в центрі поселення, а в такій позиції, що гармонійно завершує домінантну композицію, зберігаючи природний рельєф.

Вдалими прикладами такого розташування є невеликі храми у селах Гуцульщини, Бойківщини та Лемківщини. Зведені на схилах, пагорбах чи в долинах річок, вони органічно вписані в природне оточення й виступають активними архітектурними акцентами, збагачуючи ландшафтну структуру місцевості.

Церкві в архітектурно-ландшафтній структурі населеного пункту характерні такі основні поняття:

- Відкритий простір: територія, не зайнята забудовою, до якої належать ліси, поля, водойми, парки тощо.
- Ландшафт: це просторовий природно-антропогенний комплекс, у якому взаємодіють природні й штучно створені елементи.
- Природний ландшафт: середовище, що здебільшого зберігає свій природний характер, але може містити поодинокі антропогенні об'єкти, як-от дороги чи оброблені землі.
- Природне оточення: відкриті простори, розташовані навколо населених пунктів.
- Ландшафтна архітектура: галузь архітектури, спрямована на гармонізацію взаємозв'язків між забудованим середовищем і природою, формування рекреаційних просторів (парків, лісопарків, скверів) та озеленення міських і сільських територій, включно з громадськими й виробничими об'єктами.

Отже, архітектурно-ландшафтна організація населеного пункту — це система просторових, функціональних і композиційних зв'язків між природним середовищем і забудовою. У цій структурі церква традиційно посідає домінантне, символічно значуще місце, що відповідає її духовній та композиційній ролі в середовищі.

2.3 Дерев'яна церковна архітектура – втілення українського сакрального мистецтва

В Україні зосереджено найбільшу кількість дерев'яних церков у світі — приблизно 2,5 тисячі. Для порівняння, Польща налічує близько 1,5 тисяч, а Румунія — до 1,2 тисяч таких споруд. Експерти зазначають, що українські дерев'яні церкви відзначаються найбільшою стилістичною різноманітністю серед аналогічних пам'яток інших країн.

Дерев'яна церковна архітектура України є унікальним явищем. Вона сформувалася як результат синтезу природного матеріалу, будівельних традицій і глибокої релігійної символіки. На Заході України цей тип сакрального зодчества досягнув найвищого розвитку, ставши характерним маркером національної ідентичності.

Характерною особливістю цього регіону є наявність таких шкіл дерев'яної храмової архітектури:

Бойківська школа — характеризується тридільною композицією з трьома однаковими за формою і висотою верхами. Відзначається гармонійністю пропорцій і горизонтальним членуванням фасадів.

Рис. 2.3.1

Рис. 2.3.2

Бойківська школа:

Рис. 2.3.1 Бусовисько. Церква собору Пр. Богородиці. 1780 р.

Рис. 2.3.2 Церква св.Миколи. Тур'є. 1690р. Світл В.Щербаківського. 1910 р.

Рис. 2.3.3 Церква Святого Юра в Дрогобичі кін. XV – поч. XVI ст.

Лемківська школа — вирізняється високими, стрункими шпильастими верхами, у яких простежується вплив західноєвропейського бароко. Для цього типу характерні витягнуті пропорції, чітка вертикальна композиція та розташування храмів на підвищеннях, що підсилює виразність силуету.

Рис. 2.3.4

Рис. 2.3.5

Рис. 2.3.6

Лемківська школа:

Рис. 2.3.4 Церква св. Покрови, 1792р. (с. Плоске Закарпатської обл.)

Рис. 2.3.5 Михайлівська церква 1777 р. (с. Шелестове Зкарпатська обл.)

Рис. 2.3.6 Церква святого Миколая Чудотворця у с.Колодне XVI ст.

Гуцульська школа — представлена храмами хрестоподібного плану з п'ятьма верхами, центральний з яких є найвищим. Широкі піддашшя утворюють розвинений периметральний обхід. Прикладом є церква Вознесіння Господнього в селі Ясіня, одна з найвідоміших пам'яток гуцульської архітектури.

Рис. 2.3.7

Рис. 2.3.8

Гуцульська школа:

Рис. 2.3.7 Церква в Криворівні 1719 р.

Рис. 2.3.8 Струківська церква у с. Ясіня (XIX ст.)

*Рис. 2.3.9 Церква у селі Черганівка, Косівського району,
Івано-Франківської області.*

Дерев'яна церква не лише споруда, а художньо-символічна система. У кожній деталі простежується зв'язок між конструктивною доцільністю та духовною метафориною: стрімкі верхи символізують прагнення до небес, горизонтальні зруби — земну основу, а світло, що проникає крізь невеликі отвори, має сакральне значення очищення.

Будівельним матеріалом традиційно слугувала смерека, дуб або модрина, що забезпечували міцність і довговічність споруди. Конструкції виконувалися без використання цвяхів — майстри застосовували техніку “в лапу”, “в чашу”, або “на в’язь”. Ці методи демонструють високий рівень народної інженерії та екологічну доцільність будівництва.

Особливе значення має також декоративне оздоблення – різьблені одвірки, лиштви, хрести, що виконували як естетичну, так і оберегову функцію. Усередині інтер’єри прикрашали іконостаси місцевих майстрів, настінні розписи та поліхромія, що створювали цілісний образ сакрального простору.

Дерев’яні храми стали не лише об’єктами культу, але й джерелом натхнення для сучасних архітекторів. Їхні принципи – гармонія з ландшафтом, конструктивна ясність, використання природних матеріалів зберігають актуальність у сучасному сакральному будівництві. Саме ці риси сприяли включенню восьми українських дерев’яних церков до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО у 2013 році.

2.4 Проблеми збереження сакральних архітектурних об’єктів

З плином часу і відсутністю джерел утримання частина пам’яток церковної архітектури перебуває у стані занепаду. Зруйновані або покинуті храми поступово втрачають автентичність через природні, соціальні та економічні чинники.

Занепад сакральної архітектурної спадщини Заходу України має комплексний характер. Від середини ХХ ст. більшість храмів зазнала деструктивного впливу політичних і соціальних процесів: закриття церков у радянський період, репресії проти духовенства, зміна конфесійної структури населення. Після депортацій 1944–1946 рр. численні костели й монастирі залишилися без своїх громад. У результаті споруди або втратили первісну функцію, або були пристосовані під господарські об’єкти, що спричинило руйнування конструкцій та втрату декоративних елементів.

Найбільш вразливими до руйнування є дерев’яні церкви. Незважаючи на те, що частина з них (Матків, Дрогобич, Потелич, Кожичі) внесена до Списку Світової

спадщини ЮНЕСКО, сотні подібних споруд залишаються поза увагою державних програм.

Одна з таких святинь розташована у селі Бережниця, біля Жидачева, на Львівщині. Церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована у 1724 році зі смерекового дерева у бойківському стилі.

У 2008 році у церкві розпочали реставраційні роботи, які через брак фінансування так і не були завершені. Церкву обгорнули плівкою, що понижилась вже через декілька років.

Зараз споруда майже повністю зруйнована. Каркаси та стіни в багатьох місцях згнили під впливом опадів, настінний розпис зберігся фрагментарно. На північ від церкви існувала дерев'яна однарусна дзвіниця.

Рис. 2.4.1.

Рис. 2.4.2 .

Церква Різдва Пресвятої Богородиці XVIII ст.с. Бережниця Львівська обл.

Рис. 2.4.3.

Рис. 2.4.4

Церква Різдва Пресвятої Богородиці XVIII сучасний стан

У занедбаному стані перебуває значна кількість костелів в Тернопільській та Львівській областях. Серед них костел Святої Марії Магдалени у селі Вовків, Львівської області, костел Діви Марії у місті Сокаль, костел у селі Ілавче Тернопільської області. Після Другої світової війни частину з них було пристосовано під склади, клуби або шкільні майстерні. Такі втручання порушили не лише інтер'єрну структуру, але й загальну композиційну цілісність пам'яток.

Більшість костелів мають значну мистецьку цінність, оскільки поєднують готику, бароко та класицизм у межах регіональної архітектури. Відновлення їх можливе лише за умови співпраці органів охорони культурної спадщини, місцевих громад і міжнародних фондів.

Рис. 2.4.5.

Рис. 2.4.6

Костел Святої Марії Магдалени село Вовків, Львівська область

Рис. 2.4.7

Рис. 2.4.7 костел Діви Марії у місті Сокаль

Рис. 2.4.8

Рис.2.4.8 Костел у селі Ілавче Тернопільської області

2.5 Дослідження вітчизняного досвіду традицій та тенденцій сучасної сакральної архітектури

На початку ХХІ століття сакральна архітектура Заходу України демонструє активне відродження й пошук нових форм духовного самовираження. Регіон із глибокими релігійними традиціями став осередком оновлення церковного будівництва після тривалого періоду занепаду, спричиненого політичними та ідеологічними заборонами минулого.

Сучасні архітектори прагнуть осучаснити традиційний образ храму, поєднуючи спадщину українського бароко, народної дерев'яної архітектури та візантійських канонів із новітніми конструктивними й технологічними рішеннями. Вони шукають гармонію між формою, духовним змістом і контекстом довкілля.

Розвиток сакральної архітектури в західному регіоні України має власну специфіку. Якщо в центральних і східних областях домінує відтворення історичних прототипів, то на Заході переважає прагнення до творчого експерименту й інтерпретації сакральної символіки у сучасному архітектурному мовленні. Це зумовлено давніми місцевими традиціями храмового будівництва, що поєднують духовність із індивідуальним підходом митця, а також впливом української діаспори, досвід якої став цінним орієнтиром для сучасних архітекторів.

Масове спорудження храмів стало виявом глибокої релігійності та єдності українського суспільства. Попри економічні труднощі, громади активно долучаються до будівництва, сприймаючи його як акт духовного відродження та зміцнення національної ідентичності.

Сучасний період вирізняється різноманіттям стилів і пошуком власного архітектурного обличчя. Творчі експерименти поєднують традиційні просторові схеми з новими конструктивними принципами, зберігаючи головну ідею храму як осередку молитви, світла й гармонії.

Багатовікова традиція християнського будівництва сформувала сталі принципи сприйняття сакрального простору як у горизонтальному, так у вертикальному вимірі. Це виявляється у композиції вівтарної частини, хрещатих

об'ємно-просторових схемах, підбаневих конструкціях та узгодженні архітектури з природним середовищем.

Архітектор, створюючи храм, втілює принцип «віри і молитви» — основу сакрального формотворення. Храм постає не лише як архітектурна споруда, а як простір духовного досвіду, де архітектура стає мовою єднання людини з Богом.

Рис. 2.5.1

Рис. 2.5.2

Рис. 2.5.1 Церква Вознесіння Господнього у Львові. (Архітектор М. Рибенчук)

*Рис. 2.5.2 Церква Святих мучеників Бориса і Гліба
м. Львів (архітектор Р. Сивенький)*

Рис. 2.5.3

Рис. 2.5.4

*Рис. 2.5.3 Церква та музей Митрополита Андрея
Шептицького у селі Прилбичі Львівської області. (Архітектор О. Боднар)*

*Рис. 2.5.4 Церква Володимира та Ольги у м. Ходорів Львівської області
(Архітектор О. Матвіїв).*

*Рис. 2.5.5 Церква Софії-Премудрості Божої м. Львів
(Архітектор І. Бережницький)*

*Рис. 2.5.6 Церква Св. Володимира і Ольги
у місті Стрию Львівської області
(архітектори В. Люсак, О. Кобзар, А. Люсак)*

*Рис 2.5.7 Центральний храм Відпустового центру блаженного
Симеона Лукача с. Старуня Івано-Франківська обл.
(архітектор Ю. Ковальчук)*

Однією з основних переваг сучасних тенденцій є збереження національних традицій у нових архітектурних формах. Багато архітекторів прагнуть осмислити і переосмислити історичну спадщину дерев'яного та мурованого храмобудування, трансформуючи її в сучасний архітектурний контекст. Таке поєднання дозволяє не лише зберегти духовно-естетичну сутність українського храму, але й надати йому нової виразності та актуальності.

Сучасна сакральна архітектура активно орієнтується на людину та громаду. Нові храми проєктуються з урахуванням соціальних потреб парафіян, доповнюються культурно-просвітницькими, благодійними та освітніми просторами. Це підвищує роль храму як центру духовного, культурного й громадського життя місцевої спільноти.

Серед переваг сучасних тенденцій також слід відзначити естетичну різноманітність і художній пошук. Архітектори експериментують із формами, масштабами, фактурами та світлотіньовими ефектами, створюючи гармонійні об'єкти, що поєднують духовну символіку та сучасний дизайн. Такий підхід розширює межі творчого самовираження, збагачує архітектурне середовище регіону та формує новий етап розвитку українського сакрального мистецтва.

Окремої уваги заслуговує екологічний потенціал сучасних тенденцій. Використання природних матеріалів, локальних ресурсів і гармонійна інтеграція храмів у навколишній ландшафт сприяють збереженню довкілля та посиленню зв'язку архітектури з природою.

Дослідження тенденцій розвитку сакральної архітектури Заходу України засвідчує її глибокий історичний, культурний та духовний потенціал. Формування храмового будівництва регіону має давні витоки, що сягають періоду становлення християнства на українських землях. Уже в ранніх зразках дерев'яних церков простежується поєднання народних будівельних традицій із канонами християнського храмобудування, що зумовило своєрідність архітектурного стилю регіону.

Загальна характеристика церковної архітектури Західної України свідчить про багатоступінь її розвитку: від дерев'яних тризрубних і п'ятизрубних храмів до монументальних мурованих споруд, у яких відображено впливи бароко, класицизму та модерну. Незважаючи на регіональні відмінності, спільними залишаються прагнення до гармонії з природним середовищем, домінування вертикальної композиції та символічна насиченість архітектурних форм.

Сучасні тенденції у сакральній архітектурі регіону спрямовані на збереження автентичності, адаптацію історичних форм до потреб сучасного суспільства та використання новітніх технологій у поєднанні з традиційними принципами. Потенціал сакральної архітектури Заходу України полягає у здатності поєднати минуле й сучасність, забезпечуючи спадкоємність духовних і культурних цінностей.

2.6 Сакральна архітектура української діаспори

Через брак комунікацій довгий час життя українців в діаспорі було мало дослідженим. Раніше відомості про українську діаспору, її представників і нащадків за кордоном українці здебільшого отримували з мандрівних нотаток, звітів після закордонних відряджень чи описів подорожей. Із набуттям Україною незалежності інтерес до історії, побуту, культурного та громадського життя українців за межами країни істотно зріс. За приблизними оцінками, кількість українців за кордоном становить близько семи мільйонів осіб.

Представники українського походження нині проживають на різних континентах: у Північній і Південній Америці, Австралії, Європі, Азії та Африці. Навіть перебуваючи далеко від батьківщини, українці продовжували розвивати власні мистецькі традиції, зокрема в галузі сакрального мистецтва й архітектури. Протягом століття храмова архітектура українців в діаспорі зазнала поступової еволюції – від скромних будівель хатнього типу до споруд, зведених із використанням сучасних конструкційних і технологічних рішень. Водночас збережено основні канонічні принципи планування та сформовано образ, що відтворює традиційний силует українського храму.

Розвиток української сакральної архітектури відображає багатогранний і непростий життєвий шлях поколінь українців у діаспорі. У її становленні виокремлюють два основні напрями. Перший охоплює еміграцію до країн Східної Європи — Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини, де українці залишалися в межах своїх етнічних територій. Другий напрям стосується розселення в країнах Америки, Австралії та Західної Європи.

*Рис 2.6.1 Церква Успіння Пресвятої Богородиці в Люрді
(архітектор М. Німців)*

Рис.2.6.2

Рис.2.6.3

*Рис.2.6.2 Катедральний собор Покрови Пресвятої Богородиці
(м. Ольштин, Польща)*

*Рис. 2.6.3 Церква Покрови Пресвятої Богородиці
(м. Сигіт, Румунія)*

З середини ХХ ст. відбувся активний розвиток сакрального мистецтва українців в еміграції. У мурованих храмах США та Канади зустрічається багате архітектурне декорування, що поєднує дрібні елементи в єдину композицію. Найпоширенішими стали храми з неовізантійськими рисами. Професійне проектування дозволило створювати узагальнені форми з мінімумом декору, що відповідало новим естетичним принципам. Аркові конструкції залишаються центральним мотивом композиції, формуючи ритм і силует споруди.

Дерев'яні церкви Канади й США характеризуються більшим масштабом, ніж традиційні українські, а зменшення кількості ярусів призвело до спрощення силуетів. Використання сучасних конструкцій у поєднанні з традиційною формою створює нові варіанти архітектурних об'єктів і декору

У другій половині ХХ ст. поширилися тенденції сецесії та конструктивізму, що вплинули на формування нових стилістичних рішень. Акцент переносився на пропорції, масу, фактуру й ритм. З приходом нової хвилі інтелігенції та покращенням економічних умов діаспора почала замовляти храми вищого художнього рівня, де поєднувалися канонічні, національні та модерністичні принципи.

Досягнення української діаспори у сфері храмобудування мають важливе значення для розвитку сакральної архітектури України. Розширення контактів між Батьківщиною та закордонними громадами створює передумови для оновлення архітектурних форм і збереження культурної тяглості українського народу.

Рис. 2.6.4

Рис. 2.6.5

Рис. 2.6.6

Архітектурний доробок Пилипа Ру:

Рис. 2.6.4 Церква Покрови Пресвятої Богородиці (Манітоба, Канада)

Рис. 2.6.5 Церква Святого Йосафата (Едмонтон, Канада)

Рис. 2.6.6. Церква Непорочного Зачаття (Кукс Крік, Канада)

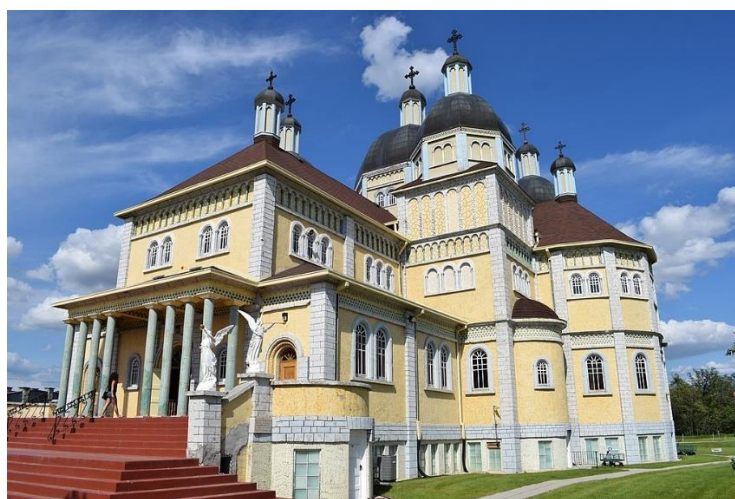
*Рис. 2.6.7 Храм Св. Йосипа Обручника в Чикаго
(архітектор З. Мазуркевич)*

*Рис. 2.6.8 Церква Богоявлення (м. Рочестер, США)
(архітектор М. Німців)*

*Рис 2.6.9 . Собор Пресвятої Родини (м. Вашингтон, США)
(архітектор М. Німців)*

*Рис. 2.6.10 Храм Св. Йосипа Обручника в Чикаго
(Архітектор Зенон Мазуркевич)*

2.7 Дослідження зарубіжного досвіду сучасної сакральної архітектури

Сучасна сакральна архітектура демонструє здатність оновлювати давні традиції храмового будівництва, поєднуючи духовний зміст із новими просторовими формами. Упродовж останніх десятиліть у світі зведено чимало церков, у яких архітектори прагнуть поєднати віру, естетику та технології, створюючи простір, що промовляє до людини сучасної епохи.

Для храмів Західної Європи та Сполучених Штатів характерна тенденція наближення до типології громадських споруд. Ця риса бере початок ще з першої половини XX століття, коли протестантські громади почали будувати церкви в модерністичному стилі. Католицький світ активно долучився до оновлення після Другого Ватиканського собору 1960-х років, який реформував богослужіння, зробивши його доступнішим для вірян: літургія відтоді здійснюється мовами парафіян, а не латиною. Це відкрило шлях до співпраці з сучасними митцями та архітекторами. Як наслідок, чимало модерністських і бруталістських храмів увійшли в історію як зразки нової архітектурної естетики.

На думку архітектурного критика Лукаса Файрайса, сакральна архітектура має не лише формувати простір, а й передавати духовний зміст. Від давніх часів храмові споруди виконували роль візуальних оповідачів: розписи, вітражі й символи допомагали людям осягнути біблійні події та ідеї.

Рис 2.7.1 Каплиця Вінтон в Університеті Вінчестера загальний вигляд.

Інтер'єр (архітектурне бюро Design Engine Architects)

Каплиця Вінтона, що розташована на території Університету Вінчестера у Великій Британії, поєднує історичну спадщину з сучасним архітектурним баченням. Первісну вікторіанську споруду, зведену у 1880 році, у 2015 році було реконструйовано та розширено архітекторами студії Design Engine з метою адаптації її до потреб університетського середовища.

Під час оновлення фахівці зберегли автентичність кам'яної будівлі, водночас додавши сучасний об'єм — бічну каплицю та залу для зустрічей. Нову частину облицьовано золотистим анодованим алюмінієм, який створює виразний контраст із традиційною кам'яною структурою, формуючи образ “коштовного акценту” в центрі кампусу.

Сьогодні каплиця Вінтона функціонує як багатофункціональний духовно-культурний простір, відкритий для представників різних віросповідань. Тут відбуваються богослужіння, концерти, пам'ятні церемонії та публічні заходи, що робить її важливим осередком спільноти університету.

*Рис 2.7.2 Грецька православна церква Святого Миколая
(Мангеттен, Нью-Йорк, США) (архітектор Сантьяго Калатрава.)*

Першу церкву Святого Миколая було зведено ще у 1916 році грецькою громадою Нью-Йорка. Вона стала єдиною культовою спорудою, повністю зруйнованою під час терористичних атак. Новий храм, який поєднує сучасні технології з традиційними формами візантійської архітектури, спроектований іспанським архітектором Сантьяго Калатравою.

Образ церкви натхнений собором Святої Софії в Стамбулі: фасад виконаний із білого мармуру, а вночі споруда світиться зсередини, створюючи ефект «живого світла». У 2022 році храм урочисто освятили, і відтоді він функціонує як діюча православна святиня та відкритий меморіальний простір — місце молитви, тиші й роздумів для людей різних вірувань.

Рис. 2.7.3 Лютеранська церква у Рейк'явіку (архітектор Гудйонн Самуельсон)

Рис. 2.7.4 Каплиця Ермата Стелла Маріс в Ель-Пріс, Канарські острови.

Наступним відомим прикладом є Лютеранський храм Гатльгрімскірк'я у столиці Ісландії, Рейк'явіку (рис.1.7.3), який названо на честь поета та священика XVII століття Гатльгрімура П'єтурссона, одного з найвідоміших діячів ісландської

культури. Автором проекту став архітектор Гудйон Самуельссон, який створив унікальну композицію, натхненну природними формами Ісландії. Архітектурний силует церкви відтворює вертикальний ритм базальтових колон, що виникають під час застигання лави, й таким чином поєднує в собі риси сакральної символіки та ландшафтної геометрії.

Каплиця Ермата Стелла Маріс розташована в поселенні Ель-Пріс на острові Тенерифе Іспанія (Рис. 1.7.4), є поєднанням сучасної архітектури з навколишнім середовищем. Архітектор Алехандро Бсотель особливу увагу приділив взаємодії з контекстом. Будівлю спроектовано так, щоб вона органічно вписувалася в ландшафт, не порушуючи автентичного вигляду прибережного поселення. Таким чином, каплиця Stella Maris поєднує сакральний зміст із повагою до місцевої архітектурної традиції та природного оточення.

«Кришталевий» Собор (Crystal Cathedral) у м. Гарден-Гров, Каліфорнія, є відомою римо-католицькою церквою, зведеною у 1977–1980 роках за проектом архітектора Філіпа Джонсона. Будівля має унікальну конструкцію зі сталевих каркаса та понад 10 000 скляних панелей, що створюють враження, ніби віряни перебувають серед неба. Спершу це був протестантський храм Реформатської Церкви Америки, а у 2011 році його придбала римо-католицька єпархія Оріндж, перейменувавши на «Собор Христа» (Christ Cathedral).

Проект будівлі передбачав, щоб відвідувачі відчували себе оточеними небом. Каркас виконаний із сталевих геодезичних конструкцій, до яких за допомогою силіконового клею прикріплено понад 10 000 скляних панелей. Скло має дзеркальне покриття, що відбиває до 80% сонячного світла, зменшуючи нагрівання приміщень. Крім естетичної функції, панелі також відіграють роль у протизсувному захисті від землетрусів. Місткість собору складає близько 2700–3000 вірян.

*Рис. 2.7.5 «Кришталевий» Собор (Каліфорнія США)
(архітектор Ф. Джонсон)*

Сучасний храм це не просто будівля, а носій історичної пам'яті та духовного досвіду. А головне завдання архітектора це поєднати минуле й сучасність, утворивши простір, де архітектура стає мовою спілкування між поколіннями та вірою.

2.8 Форма та символіка церков

У християнській традиції храм розглядають і трактують як символічне відображення всесвіту. Його завершення куполом уособлює небо та вказує на духовний зв'язок між людьми, які моляться, і Богом – Творцем усього суцього. На верхівці купола розміщують маківку з хрестом, що присвячений Ісусу Христу – Главі Церкви.

Для східнослов'янського обряду характерна непарна кількість куполів, кожна з яких має власне богословське значення: три — на честь Святої Трійці; п'ять — на честь Спасителя і чотирьох Євангелістів; сім — символ семи Таїнств і семи Вселенських соборів; дев'ять — дев'яти ангельських чинів; тринадцять — Ісуса Христа і дванадцяти апостолів.

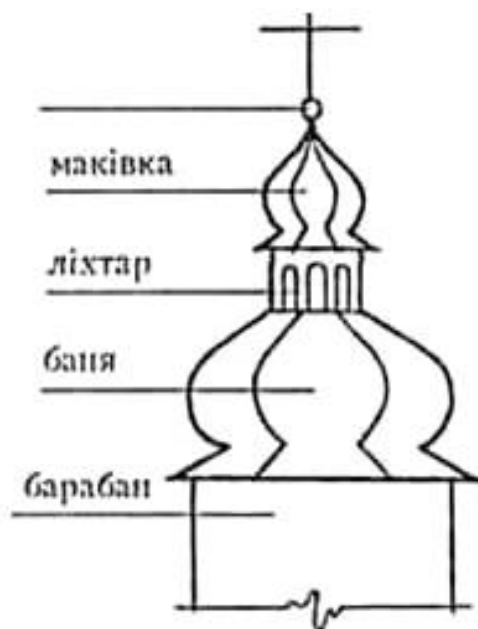

Рис. 2.8.1 Схема завершення бані церкви

Планувальна форма храмів також має символічний зміст. Найпоширенішим є хрестоподібний план, який нагадує про жертвну смерть Христа за людство та Його перемогу над злом. Якщо ж споруда має форму видовженого корабля, це уособлює Церкву як духовний ковчег, що провадить вірян крізь життєве море до спасіння. Кругла форма означає вічність Церкви, а восьмикутна – зоряну символіку, що вказує на Боже світло та духовне орієнтування.

Форми верхів варіюються: шатрові, шоломоподібні, грушоподібні, цибулясті, сферичні, еліптичні або дзвоноподібні. На вершинах обов'язково встановлюють хрести – головний символ християнства. В українській традиції поширені різні типи христів: чотири-, п'яти-, шести-, семи- і восьмикінцеві, зокрема грецькі, православні та перехрещені варіанти.

2.9 Формування і структура українського іконостаса

Важливим елементом внутрішнього простору є іконостас – перегородка з іконами, що відділяє вівтар від нави. У класичному іконостасі розміщують три двері: центральні – Царські Ворота, північні та південні. Залежно від розміру храму іконостаси можуть бути одно-, дво- чи трирядними; у великих соборах – п'ятирядними і більше.

Формування іконостаса в тому вигляді, у якому він відомий сьогодні, розпочалося у Візантії в IX–X століттях. Його розвиток пов'язують із темплоном – горизонтальною балкою на дерев'яних або кам'яних стовпах, що відділяла святилище від простору для вірян. У верхній частині темплону розміщували епістилій – довгу дощану панель із образом Христа, оточеного Богородицею, Іваном Предтечею та святими, зверненими до Нього у молитві. З часом ці зображення перетворилися на ряд «Моління» (гр. Деесіс).

Перші українські іконостаси, які дійшли до нашого часу повністю, належать уже до початку XVII століття (зокрема П'ятницький та Успенський у Львові, іконостас Преображенської церкви в Любліні, Святодухівський у Рогатині). Тому реконструкції ранніх вітварних перегородок ґрунтуються лише на фрагментарних джерелах.

Рис. 2.9.1

Рис. 2.9.2

Рис. 2.9.1 Іконостас з церкви Святої Параскеви П'ятниці (Львів)

Рис. 2.9.2 Іконостас церкви Преображення в Любліні

Рис. 2.9.3 Іконостас церкви Зішестя Святого Духа (м. Рогатин, Івано-Франківська обл.)

Рис. 2.9.4 Іконостас церкви Успіня Богородиці (с. Новоселиця Закарпатська обл.)

Рис. 2.9.5 Іконостас церкви Святого Юра (м. Дрогобич, Львівська обл.)

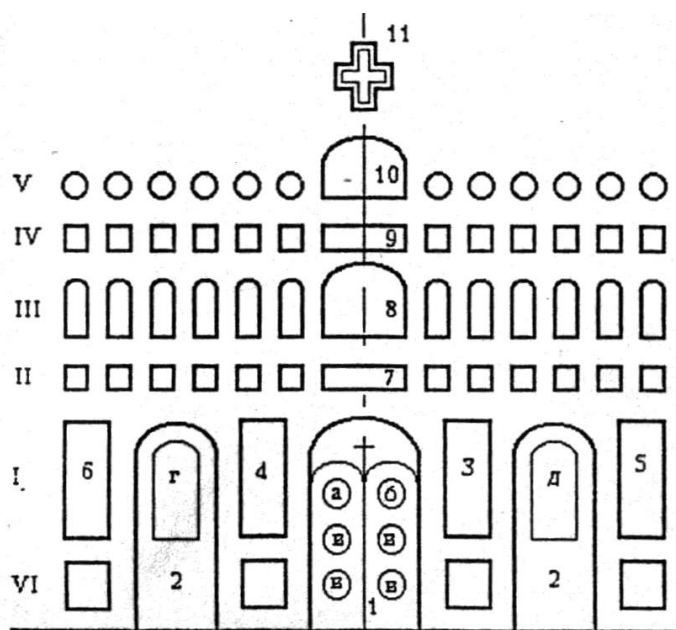

Рис. 2.9.6 Схема іконостасу української християнської церкви

Рис. 2.9.7 Приклад мармурового іконостасу та райських воріт

Намісний ряд

Серед збережених ікон XIV–початку XV століть у намісному ряді переважають храмові ікони – святі покровителі церкви або свята, яким вона присвячена, а також Богородиця в типі «Одигітрія з похвалою», св. Миколай із житієм і рідше — Христос Вседержитель у повний зріст. Над центральним входом до святилища розміщувалася ікона Нерукотворного Образу, а прохід завішувався

катапетасмою. Найдавніші Царські врата, що з'явилися пізніше, датуються кінцем XV століття (с. Балутянка, Лемківщина) і прикрашені зображеннями чотирьох євангелистів та Благовіщення.

Ікона св. Миколая зазвичай розташовувалася ліворуч, що підтверджує численність його зображень порівняно з іншими святими XIV–XV століть. Праворуч від нього були дияконські врата, які також завішувалися завісою; прикладом може слугувати двобічна ікона св. Романа Сладкопівця і св. Миколая з Либохори (поч. XVII ст.). Дерев'яні царські врата із зображенням старозавітних первосвящеників Аарона і Мельхіседека збереглися у П'ятницькому іконостасі початку XVII століття.

Наступною іконою праворуч у намісному ряді зазвичай розміщувалася «Богородиця Одигітрія з похвалою». Їй парною могла бути ікона «Спас у Славі», а між ними — Царські врата. Проте до нас дійшла небагато ранніх ікон «Спас у Славі» (найдавніші українські зразки датуються лише серединою XV століття), тоді як ікони «Богородиці Одигітрії» відомі ще з XIV століття. Це дозволяє припускати, що в ранніх вівтарних перегородках парною до Богородиці могла бути саме храмова ікона.

Також збереглися декілька зображень Христа Вседержителя у повний зріст, парними до яких могли бути ікони Богородиці з Дитям на Престолі (наприклад, ікона XV століття з Кремпної). На деяких із них у верхній частині по обидва боки від голови Христа зображувалися Богородиця та Іван Предтеча в молитовних позах, подібно до ікон чину Моління. Це свідчить, що ідея заступництва у ранніх перегородках могла реалізовуватися й без окремого ряду Моління, тобто ряд складався лише з намісних ікон, аби не повторювати одну й ту ж тему двічі.

Ряд моління

У центрі ряду Моління розташований триморфон — Ісус Христос Вседержитель на троні, по праву руку від нього — Богородиця, по ліву — Іван Предтеча. Це становить основну і центральну частину чину Моління. Додаткові ікони, що розміщувалися по боках цієї композиції, не мали суворої кількісної вимоги. Зазвичай навіть у найменшому Молінні налічувалося сім фігур: Христос із

Марією та Іваном, архангели Михаїл і Гавриїл, а також апостоли Петро і Павло. Далі число ікон могло змінюватися, причому на його визначення впливала, зокрема, площа храму. Найбільший відомий український ряд Моління нараховує 21 постать — це ряд початку XVI століття з Мшаної.

Крайньою ліворуч зазвичай була храмова ікона, від якої й пішла назва всього ряду — намісний. Таким чином, у XIV–XV століттях у намісному ряді могло бути щонайменше 3–4 ікони (зазвичай св. Миколай, Богородиця, Христос і храмова ікона), а у вівтарній перегородці існували лише двоє дверей — центральні (Царські або Райські) та північні.

Пророчий ряд

У ряді пророків реалізується та сама концепція. У центрі розташовувалася ікона «Втілення» (Знамення), а по обидва боки її оточували пророки з розгорнутими сувоями пророцтв. На цих сувоях, як правило, повторювалися фрагменти текстів, аналогічні тим, що містяться на іконах Богородиці з похвалою, де згадується Богородиця.

Так само, як і в іконах Богородиці з похвалою, у пророчому ряді важко встановити точну кількість і послідовність зображених пророків.

Серед найчастіше зображуваних у цьому ряді пророків були Мойсей, Аарон, Давид, Соломон, Гедеон, Єзекиїл, Ісайя, Йона, Захарія та інші.

Здебільшого ікони пророків в іконостасі розміщувалися у різьблених картушах над рядом Моління. У кожній картуші могло бути від одного до трьох пророків. Загальна кількість пророків не була строго визначена, проте зазвичай їх налічували дванадцять — так само, як і апостолів або празників у іконостасі. Відповідно, картушів могло бути дванадцять, шість або чотири.

Завершення іконостасу

У найпростіших варіантах сцена «Розп'яття з предстоящими» включала лише три фігури — Богородицю, розп'ятого Христа та апостола Івана. Ліворуч від хреста зображували мироносиць (зазвичай двох-чотирьох), а праворуч — Івана та сотника Лонгина.

Розп'яття найчастіше виконували у стінописі або як частину іконописного циклу «Страстей» чи серед ікон основних празників. Одне з найдавніших відомих зображень «Розп'яття» в українському мистецтві збереглося у циклі «Страстей» стінопису Софії Київської. Крім того, сцена могла зустрічатися на окремих іконах, проте її точне місце в інтер'єрі храму залишалося невизначеним.

З розвитком іконостаса «Розп'яття з предстоящими» стало завершальним елементом переддівтарної перегородки. У іконостасах початку XVI століття ця група складалася з трьох ікон, вирізаних по силуету: жінки-мироносиці, розп'ятого Христа з Іваном Богословом та сотником Лонгином (приклад — «Розп'яття з предстоящими» початку XVI століття з Борщевич).

Рис. 2.9.8

Рис. 2.9.9

Іконостас з храму Різдва Пресвятої Богородиці м. Тернопіль

Рис. 2.9.10 Іконостас з Манявського Христо-Воздвиженський чоловічого монастиря

Під час проектування іконостаса архітектор, орієнтуючись на просторові параметри та характер інтер'єру храму, може варіювати композиційне рішення – об'єднувати ікони у вертикальні групи або опускати допоміжні горизонтальні ряди, за винятком головного над Царськими Воротами. При цьому не є обов'язковим суворо дотримуватись традиційної послідовності сюжетів у рядах «Страстей Господніх» чи «Євангельських сцен». Однак кількість зображень і порядок їх розміщення залишаються в межах церковних канонів.

У сучасній архітектурі переважають спрощені однорядні іконостаси, які створюють у єдності з архітектурним вирішенням храму, тому їх проектують одночасно зі спорудою. Таким чином, усталені норми формування іконостаса не обмежують творчість архітекторів. Це підтверджують пам'ятки українського сакрального мистецтва минулих епох, коли майстри, зберігаючи канонічні принципи, створювали численні оригінальні варіанти іконостасів, що мають високу художню цінність.

Рис. 2.9.11

Рис. 2.9.12

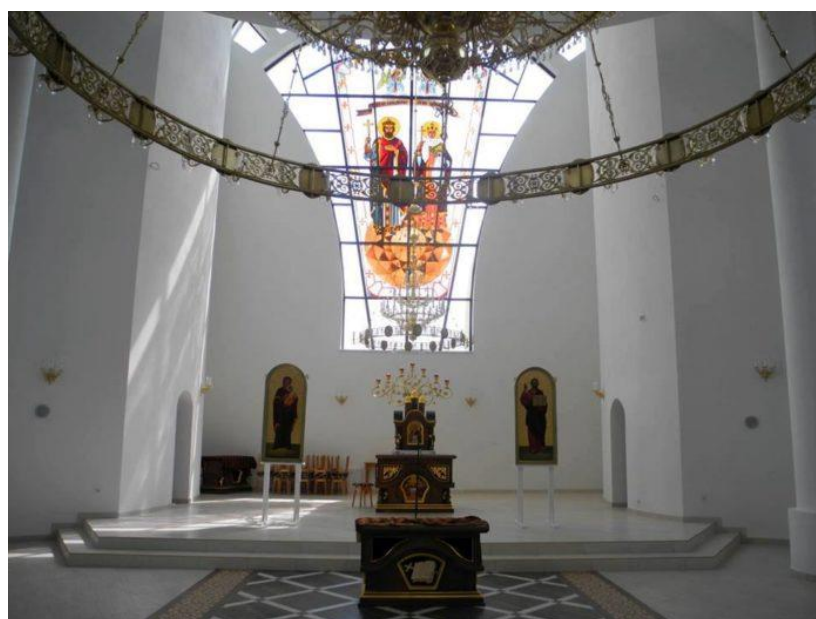

Рис. 2.9.13

Сучасні іконостаси:

Рис. 2.9.11 Іконостас Церкви Ольги та Єлизавети м. Львів

Рис. 2.9.12 Іконостас з каплиці Блаженного Миколая Конрада

Колегіуму УКУ м. Львів

Рис. 2.9.13 Іконостас Церкви св. Володимира та Ольги м. Ходорів Львівська обл.

2.10 Інтер'єр християнського храму східного обряду

Традиційно українські церкви мають тридільну композицію плану, що складається з бабинця, середньої нави та вівтаря. З розвитком архітектури основний об'єм часто набував форми хреста, а споруди ставали більшими за розмірами. Залежно від кількості частин, плани храмів бувають дводільні, тридільні, п'яти-, семи- або дев'ятидільні.

Вівтар - це найсвятіше місце храму, де звершується богослужіння і розташований престол, на якому здійснюється таїнство Євхаристії. Його зазвичай піднімають над рівнем підлоги. Престол має форму квадратного столу, освяченого і прикрашеного двома покривами: нижнім білим полотняним та верхнім з дорогої тканини. Типові габарити престолу становлять від 1100×1100 мм до 2500×2500 мм, висота — 900–970 мм. На ньому розміщують Євангеліє, антимінс, хрест, кивот і дароносицю.

Ліворуч від престолу у північній частині вівтаря встановлюють жертovníк — менший стіл, на якому готують хліб і вино для причастя. Тут знаходяться чаша, дискос, ложечка, спис і покриви. У кафедральних храмах у східній частині вівтаря облаштовують горнє місце (синтрон) із тронем для єпископа або митрополита та сидіннями для духовенства.

Вівтар відокремлюється від нави іконостасом — перегородкою з іконами. Перед ним розташована солея, що підноситься над рівнем підлоги на три сходинки. Центральна частина солеї, звідки диякон читає Євангеліє, називається амвоном. По її боках розміщуються крилоси для співців.

Нава — середня частина є основним простором для парафіян. У великих храмах до головної нави додають бокові. Ширина прольоту основної нави зазвичай становить 10–15 м, іноді до 20 м. Посередині, перед солеєю, ставлять тетрапод — стіл, на якому розміщено хрест, свічники та ікони.

Третя частина храму — бабінець, або притвор. У великих спорудах сюди ведуть троє дверей: центральні царські та два бічні. Усередині притвору традиційно розміщують ікони: праворуч — Спасителя, ліворуч — Богородиці.

До вівтарної частини прибудовують ризницю, де зберігають ризи, книги та посудини для богослужінь, і паламарню — приміщення для підготовки кадила. Крилоси з хорами розташовують праворуч і ліворуч від нави, а хори можуть бути також над головним входом.

Мінімальна площа, розрахована на одного вірянина, становить 0,5 м². Для людей похилого віку біля стін передбачають лави (висота 850 мм, сидіння 450–500 мм, ширина 350 мм, відстань між лавами — 820 мм). Рекомендована ширина головного входу — 3 м, при цьому додатковий вихід розраховується із пропорції 1 м на 70 осіб.

У двоярусних церквах висота нижнього рівня (зимового храму) має бути близько 5,5 м. Бажано також проектувати хрещальню (баптистерій) з окремим мікрокліматом, а за потреби — каплицю. У підвальному поверсі можуть бути бібліотека, катехитичні класи, кімнати для зборів парафіян, гардероб і санвузли.

У закордонних громадах української діаспори поширився тип храму, поєднаного з громадським центром: церква розміщується на головному поверсі, а в цоколі облаштовують приміщення для культурних і освітніх заходів громади.

Гармонійне поєднання функціональності та естетики в архітектурному середовищі українського села виявляється в природному, інтуїтивному плануванні його просторової структури. Житлові вулиці, громадський центр і господарські зони формувалися так, щоб об'ємно-просторові пропорції споруд узгоджувалися не лише з масштабом людини, а й з ландшафтом, зеленими насадженнями та загальним силуетом поселення.

Горизонтальні та вертикальні лінії будівель не порушували природної рівноваги середовища, а підкреслювали гармонію, задану самим ландшафтом. Визначальною рисою українського села було композиційне підпорядкування всіх елементів головній домінанті — церкві. Храм, розташований у центрі, ставав орієнтиром усіх композиційних осей та духовним ядром просторової організації поселення.

Рис. 2.10.1

Рис. 2.10.2

Традиційний інтер'єр українського християнського храму:

Рис.2.10.1 Церква Успіння Пресвятої Богородиці с. Страдч

Рис. 2.10.2 Церква Покрови Присвятої Богородиці м. Ольштин

Рис. 2.10.3

Рис. 2.10.4

Сучасний інтер'єр українського християнського храму:

Рис. 2.10.3 Центральний храм Відпустового центру блаженного Симеона Лукача с. Старуня Івано-Франківська обл.

Рис. 2.10.4 Патріарший собор Воскресіння Христового УГКЦ у Києві

РОЗДІЛ III. ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ БУДІВНИЦТВА ЦЕРКВИ ДЛЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Тема цієї магістерської роботи – «Традиції та тенденції сучасної сакральної сакральної архітектури Західного регіону України». Робота виконана відповідно до чинних державних будівельних норм, нормативно-правових актів і завдання, виданого Львівським національним університетом ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. У розділі «Проектні пропозиції» розглянуто такі основні пункти:

3.1 Природно-кліматичні умови

Клімат села Великі Дудушичі, Стрийського району Львівської області відноситься до помірно-континентального. На його формування впливають сонячна радіація, циркуляція атмосфери та особливості рельєфу. У середньому на село припадає близько 50 сонячних днів на рік, 150 хмарних та 165 днів з перемінною хмарністю, що створює сприятливі умови для будівництва церкви.

Середньорічна температура повітря коливається між $+5,2^{\circ}\text{C}$ та $+8,0^{\circ}\text{C}$. Найтепліший місяць – липень, із середньою температурою близько $+18,0^{\circ}\text{C}$, хоча окремі дні можуть досягати $+37^{\circ}\text{C}$. Зими помірні, із частими відлигами; середня температура січня становить приблизно -4°C , проте інколи спостерігаються сильні морози нижче -30°C . Річна сума опадів зазвичай складає 750 – 800 мм, з максимумом у літні місяці та мінімумом взимку.

Село розташоване на південному заході Львівщини, на 25 км на південь від м. Стрий, яке є його районним центром. Рельєф території переважно рівнинний, село лежить у міжгір'ї між височинами сіл Малі Дідушичі та Угільня, територія омивається річками Свіча і Суکیل — притоками Дністра.

Зручне розташування в Прикарпатському регіоні та легка комунікація із такими містами як Стрий, Дашава та Моршин сприяє розвитку села як туристичного центру й створює вигідні умови для розміщення церкви.

Ґрунти на території переважно утворені суглинками та делювіальними відкладеннями, що утворилися на схилах та біля річкових потоків передгір'їв.

Основна частина с. Великі Дідуші лежить на суглинках. Ґрунти мають середню несучу здатність, що дозволяє зводити малоповерхові та середньоповерхові споруди за умови врахування гідрологічних особливостей ділянки.

На території села є як надземні, так і підземні води, що впливають на використання території. Основними поверхневими водними об'єктами є річки Сукіль і Свіча та їх притоки, які забезпечують природне водовідведення. Підземні води представлені ґрунтовими та міжпластовими горизонтами. Ґрунтові води залягають неглибоко, рівень коливається залежно від сезону, у низинах можливі підтоплення, що іноді потребує проектування дренажів та гідроізоляції фундаментів.

Село має стабільну систему водопостачання. Основним джерелом є підземні горизонти, зокрема водоносний пласт у долині річок, який завдяки гравійно-піщаній структурі природно фільтрує воду, забезпечуючи її високу якість для питних потреб.

Таким чином, помірно-континентальний клімат зі сприятливими зимами та достатньою кількістю сонячних днів дозволяє вести будівництво протягом більшої частини року. Рівнинний рельєф, зручне розташування та розвинена інфраструктура забезпечують комфортний доступ до об'єкта, ґрунти мають достатню несучу здатність для зведення храму, а наявність стабільного водопостачання гарантує надійність інженерної інфраструктури.

Рис. 3.1.1

Рис. 3.1.2

Фотофіксація ділянки

Рис. 3.1.3

Рис. 3.1.3 Розташування ділянки на території села Великі Дідушичі

Рис. 3.1.4

Рис. 3.1.4 Фотофіксація забудови існуючого кварталу

3.2 Містобудівельне вирішення

Ділянка на вулиці Гошівській у південно-східній частині села Великі Дідушичі вільна від забудови та багаторічних зелених насаджень. Територія має рівнинний рельєф, що полегшує будівельні роботи. Район забудований новою малоповерховою котеджною забудовою, має спокійне середовище та достатню площу ділянок, що дозволяє не тільки зводити храм, а й облаштовувати прилеглу територію для відпочинку, паркування або проведення заходів.

Ділянка з двох боків – північного та західного – оточена проїздами, що забезпечує зручний доступ. Територія зі сходу та півдня – із житловою забудовою та оточена зеленими зонами. Близькість до основних транспортних шляхів гарантує легкий доступ як для мешканців села, так і для вірян з прилеглих сіл.

Територія характеризується рівнинним рельєфом, однорідна та стабільна, забезпечує інженерну стійкість і сприяє ефективному водовідведенню

Церква запланована у центральній частині ділянки, що підкреслює її візуальну значущість серед інших об'єктів. Перед храмом, із західної та сторони, передбачено розміщення дзвіниці, фігури хреста та місця для освячення води, з південно-східної та південно-західної сторони – парафіяльної канцелярії і поминальної каплиці, що забезпечує зручний доступ до цих об'єктів і логічне функціональне зонування території.

Транспортна інфраструктура навколо ділянки забезпечує комфортний рух пішоходів і автотранспорту. Ширина проїздів дозволяє облаштувати організовані під'їзди для приватних автомобілів, спецтехніки та громадського транспорту у разі проведення масових богослужінь. Це підвищує безпеку та зручність пересування для мешканців і гостей парафії.

Передбачено можливість поетапного благоустрою території. На першому етапі – основні пішохідні доріжки, освітлення та зелена зона довкола храму. На подальших етапах може бути облаштовано дитячий майданчик, невелику відпочинкову зону для парафіян та декоративне озеленення, що підкреслить сакральний характер простору.

3.3 Генплан та вертикальне планування

Генеральний план території церкви в селі Великі Дідушичі, Стрийського району, Львівської області розроблено з урахуванням місцевих кліматичних умов, рельєфу, доступу до під'їздів, а також зручності для парафіян, священнослужителів і маломобільних осіб. Також дотримано всі санітарні та протипожежні відстані.

Для ефективного та логічного планування території необхідно було здійснити функціональне зонування ділянки. Вона включає такі зони: сакральну; громадську; зону парковки; господарсько-технічна зона; зона відпочинку та благоустрою. Після визначення зонування були спроектовані відповідні будівлі та споруди:

- Церква розташована в центрі ділянки зі східною орієнтацією вівтаря. Площа споруди 306 м² (6% від усієї території) забезпечує достатньо простору для вільного пересування та проведення процесій.
- Поминальна каплиця на північний захід від храму.
- Парафіяльний будинок із канцелярією, крамницею, місцем для громадських зборів та санвузлом.
- Дзвіниця.
- Місце для освячення води розташоване окремо, щоб не перешкоджати руху людей, але залишатися доступним під час обрядів.

– Хрест виступає важливим духовним символом і візуально визначає початок сакрального простору.

– Дитячий майданчик облаштований безпечним покриттям і затіненими ділянками під деревами для комфорту дітей та батьків.

– Автостоянка з асфальтованим під'їздом забезпечує безпечний доступ до храму без переривання літургій та заходів.

– Озеленення за допомогою газонів, хвойних і листяних дерев, таких як дуби та плодові дерева. Такі насадження не лише надають території приємного аромату, але й створюють невеликі затінені ділянки. При плануванні території доцільно передбачити, щоб зелена зона займала понад 50% площі ділянки. Це рішення дозволяє зменшити витрати на асфальтне та тротуарне покриття

Територія добре інсолюється: головні фасади церкви, парафіяльний будинок, поминальна каплиця, дитячий майданчик і відкриті простори отримують природне освітлення протягом дня, створюючи комфортні умови для перебування у будь-яку пору року.

Експлікація генерального плану:

- 1) Церква
- 2) Поминальна каплиця
- 3) Парафіяльний будинок
- 4) Дзвіниця
- 5) Місійний хрест
- 6) Дитячий майданчик
- 7) Автостоянка

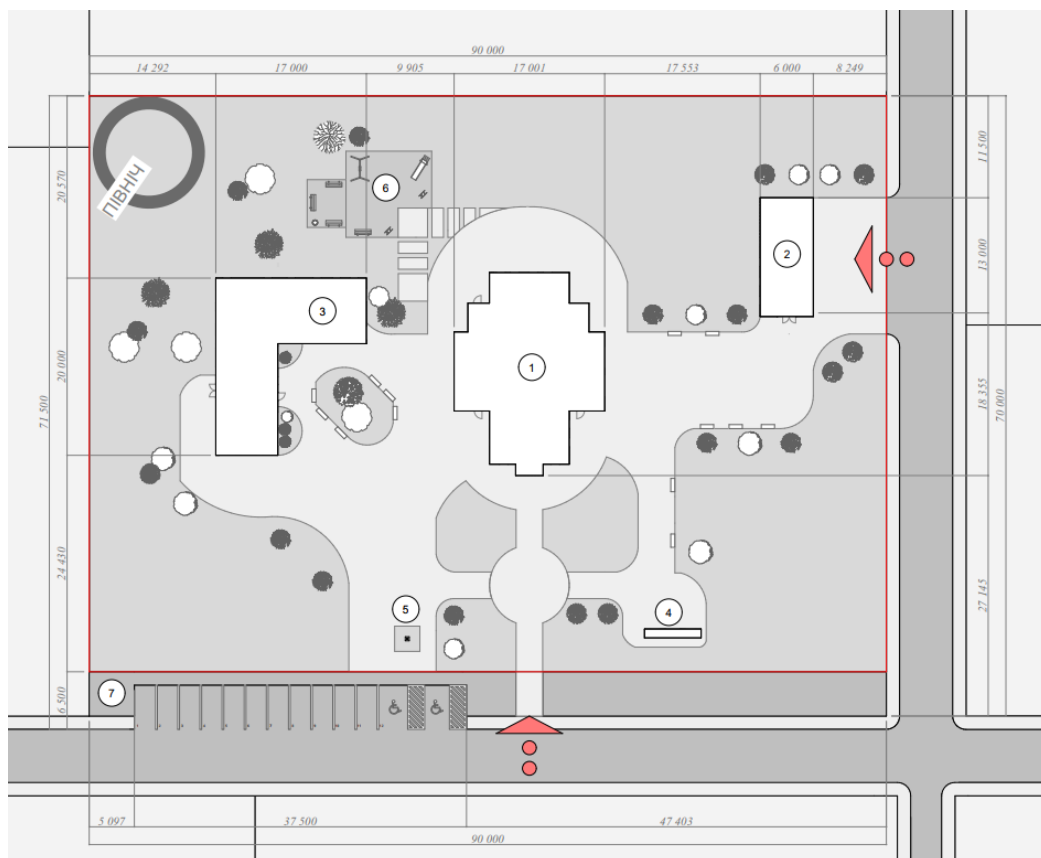

Рис.3.3.1 Генеральний план ділянки

3.4 Архітектурно планувальне вирішення християнського храму східного обряду в с. Великі Дідушичі, Львівської області

Храм проєктовано відповідно до чинних державних будівельних норм із дотриманням вимог безпеки, релігійних традицій та забезпеченням зручного доступу для парафіян і духовенства до всіх приміщень. Особливу увагу приділено безбар'єрності, оптимальній організації потоків людей та чіткому функціональному поділу простору.

Розміри будівлі в осях 1–8 становлять 15,5 м, в осях А–Є — 21,1 м. Висота поверху — 3,15 м, товщина перекриття — 150 мм. Загальна висота будівлі сягає 22,5 м, що забезпечує необхідну просторову домінанту в середовищі й відповідає канонічним пропорціям сакральної архітектури.

Споруда складається з восьми основних зон, кожна з яких виконує чітко визначену функцію та формує логічну структуру будівлі.

- Притвор. Є входним вузлом, через який здійснюється основний потік парафіян. Із притвору передбачено перехід до храму вірних, технічного

приміщення та сходів, що ведуть на хори. Простір організовано так, щоб забезпечити зручність входу та уникнення скупчень під час богослужінь.

- Храм вірних. Це головний простір для спільної молитви, виконаний як відкрита зала без зайвих перегородок. Така організація інтер'єру підсилює відчуття простору, сприяє добрій акустиці та візуальному сприйняттю богослужіння.

- Святилище. Розташоване у східній частині, відокремлене іконостасом. Доступ до нього здійснюється через Царські та Дияконські ворота. Із цієї частини можна перейти до дияконника та ризниці. Враховуючи церковні канони, передбачено два окремі виходи назовні, що забезпечують автономність руху духовенства.

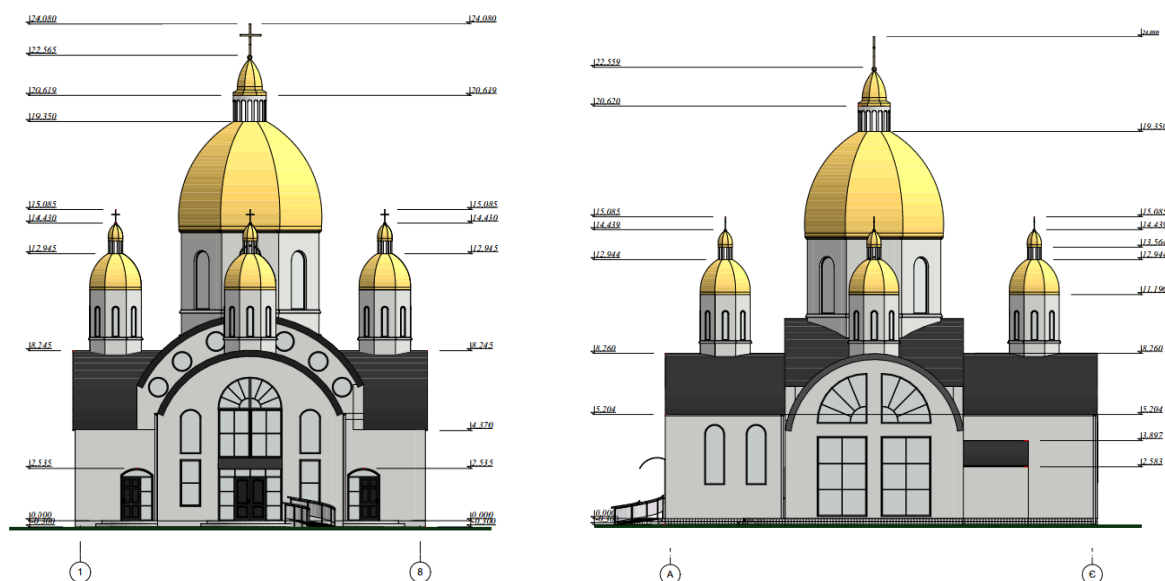

Рис. 3.4.1. Головний і бічний фасади церкви

Головний вхід розташований у притворі; два додаткові бокові входи — з півночі та півдня — забезпечують раціональну евакуацію та зручність користування у дні великих свят. Окремі виходи до ризниці й дияконника створюють можливість організації процесій та підготовчих дій без перетину з потоками парафіян. Із притвору також організовано вихід до сходової клітки, яка веде на хори, де розміщується церковний хор.

Поминальна каплиця

Каплиця запроєкована як одноповерхова будівля з навісом для автомобіля. У плані має компактну прямокутну форму, накриту двосхилим дахом із хрестом на фронтоні, що підкреслює її сакральне призначення. Простір каплиці передбачений для проведення молитов, коротких богослужінь та приватних церемоній. Використано просте конструктивне рішення, яке забезпечує легкість зведення та подальшого обслуговування.

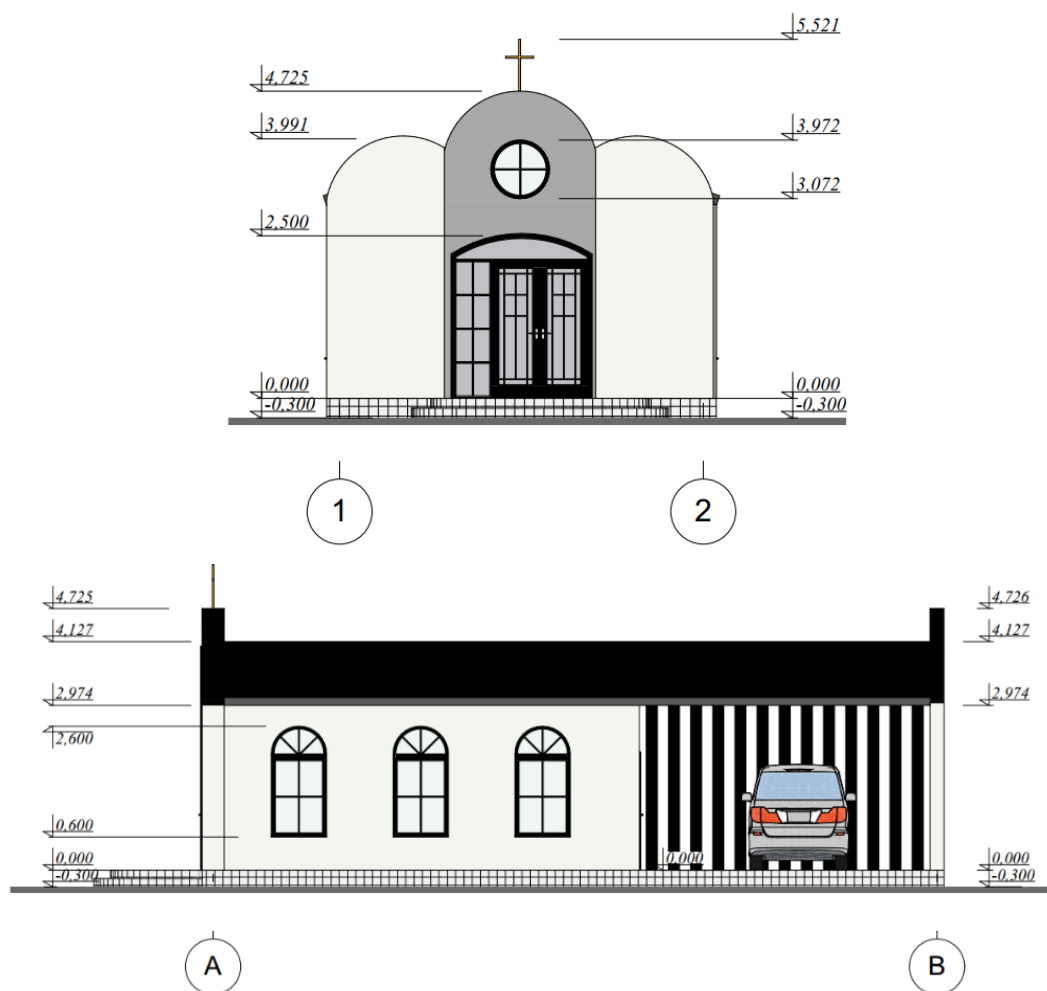

Рис. 3.4.2 Головний і бічні фасади поминальної каплиці

Парафіяльний будинок

Парафіяльний будинок — одноповерховий, у плані простий, із двосхилим дахом і фронтонами, що формують виразний силует. У будівлі передбачено:

- кімнату громадських зборів;
- канцелярію;

- клас катехизації;
- парафіяльну крамницю;
- санвузли;
- господарське приміщення.

Функціональне наповнення дає змогу організовувати катехитичні заняття, адміністративну роботу та зустрічі громади, забезпечуючи парафію повноцінним адміністративно-освітнім центром.

Рис.

3.4.3 Головний і бічний фасади парафіяльного будинку

Окремо стояча дзвіниця обладнана системою автоматичного керування дзвонами, що дозволяє програмувати режими дзвону, регулювати частоту та тривалість звучання. Відкрите розташування конструкції робить можливим спостереження за роботою дзвонів і підсилює символічну присутність храму в просторі села.

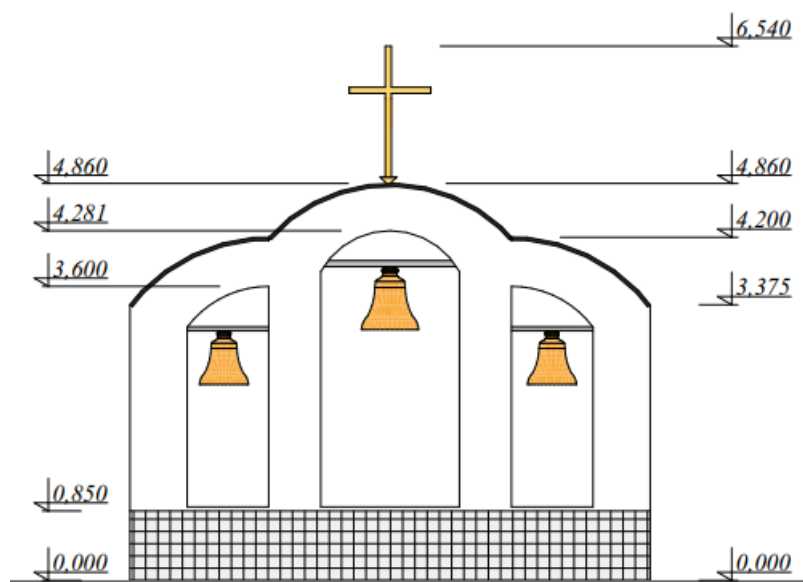

Рис. 3.4.4 Фасад дзвіниці

Усі елементи: храм, каплиця, парафіяльний будинок, дзвіниця та місце для освячення води організовані в єдину композицію, де кожна будівля має своє призначення, але разом вони формують завершений сакральний ансамбль. Взаємне розташування споруд забезпечує логічні пішохідні маршрути, зручну навігацію та урочистий характер центральної частини території.

3.5 Архітектурно-художнє вирішення церкви

Архітектурно-художнє вирішення церкви на 150 вірян розроблено з урахуванням вимог проєктування культових споруд, сучасних тенденцій розвитку християнської громади міста та положень ДБН В.2.2-9-99 «Культові будинки та споруди різних конфесій». Композиція будівлі симетрична, врівноважена, з акцентом на центральному вході, де розміщено великі панорамні вікна. Цей образ відтворює ідею відкритості людської душі до Бога, прийняття Його благодаті та духовної гармонії.

Фасади вирішені у стриманому, але виразному стилі, із використанням золотих куполів, що підкреслюють велич і сакральність споруди. Обраний світлий кольоровий тип із чіткими золотими акцентами створює ефект урочистості та піднесення, адже храм має викликати духовну увагу і візуальне захоплення.

Відблиски сонця на фасадах і вікнах підсилюють відчуття тепла, світла й божественної присутності.

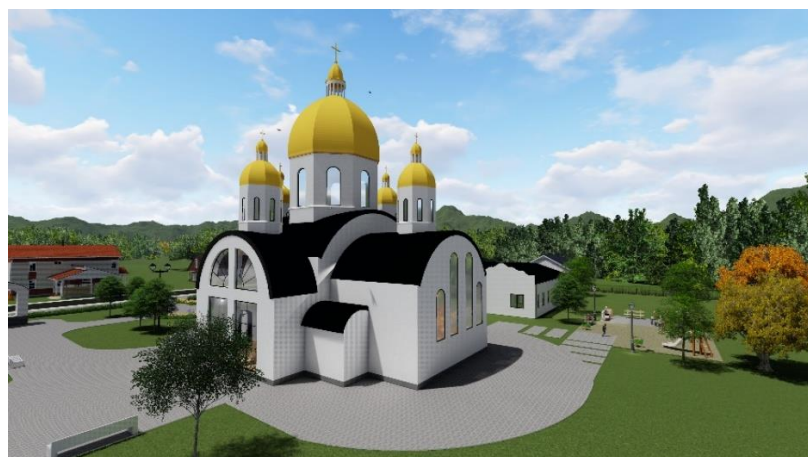
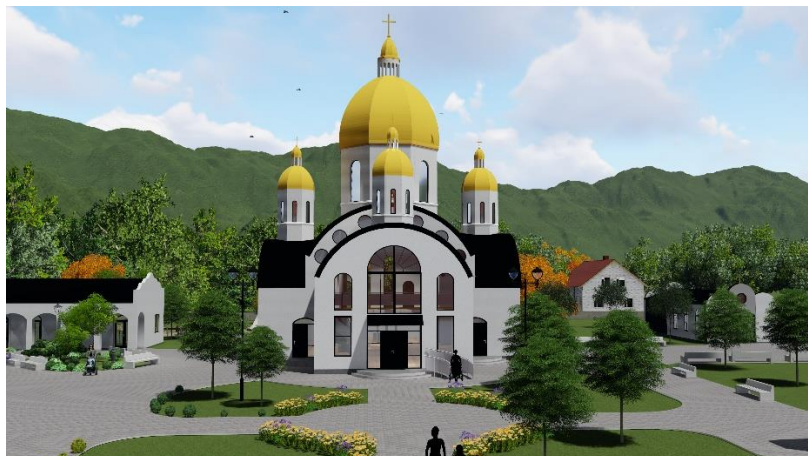

Рис. 3.5.1 Візуалізація храму

Великі аркові вікна забезпечують природне освітлення внутрішнього простору, роблячи його просторим, світлим і спокійним. Завдяки орієнтації споруди денне світло рівномірно проникає у храм упродовж дня, формуючи гармонійне середовище для молитви.

Кольорова гама та використані матеріали відіграють ключову роль у формуванні духовної атмосфери. Переважають м'які природні відтінки, що створюють спокій та внутрішній баланс. Золото на фасадах виступає символом божественного світла, додаючи витонченості без надмірної декоративності. Таким чином, архітектурне вирішення поєднує велич, гармонію та духовну чистоту, властиві сакральній архітектурі.

У такому ж стилі виконана каплиця. Основний акцент робиться на вході з фронтоном, який гармонійно поєднує давню церковну традицію з сучасною архітектурою. Арочні вікна на бічних фасадах відсилають до історичних зразків, підкреслюючи спадкоємність форми, тоді як навіс для авто виконаний у більш модерновому стилі, створюючи контраст та функціональну зручність для парафіян.

Рис. 3.5.2 Візуалізація поминальної каплиці

Дзвіниця повторює форму каплиці та має три арки, на яких закріплено дзвони. Вона виконана в поєднанні білого та чорного кольорів, а золоті дзвони створюють ефектний контраст і підкреслюють урочистість архітектурної композиції, формуючи цілісний ансамбль усіх будівель.

Рис. 3.5.3 Візуалізація дзвіниці

Рис. 3.5.4 Візуалізація парафіяльного будинку

Парафіяльний будинок виконано з сучасним біло-сірим фасадом, прикрашеним акцентами на фронтонах, що додають будівлі об'ємності та візуальної динаміки. Великі панорамні вікна пропускають багато природного світла, створюючи відчуття відкритості та прозорості, а також підкреслюють сучасний характер церкви і її орієнтацію на комфорт і зручність для вірян. Архітектурне рішення поєднує традиційні релігійні канони з сучасними формами, роблячи парафіяльний дім привітним і доступним для громади.

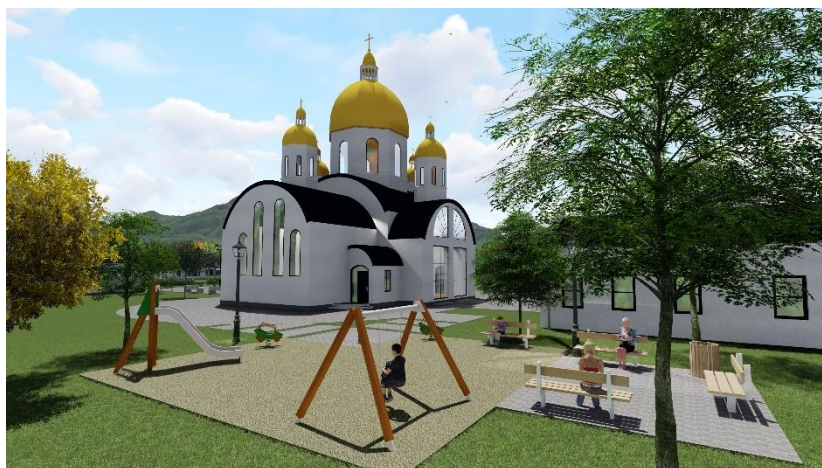

Рис. 3.5.5 Дитячий майданчик

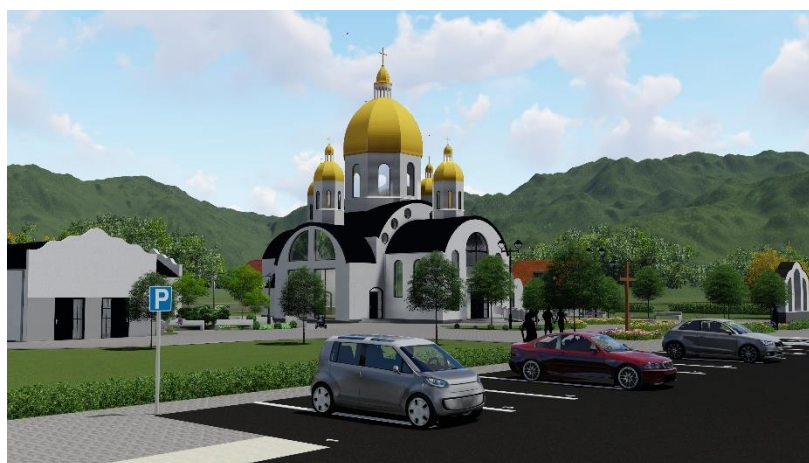

Рис. 3.5.6 Візуалізація території

Загалом комплекс створює гармонійний архітектурний ансамбль, де традиції та сучасність поєднуються в єдиному образі, відкритому і привітному для парафіян.

3.6 Конструктивні вирішення

Конструктивна схема храму базується на стіновій системі, у якій основну несучу роль виконують зовнішні та внутрішні залізобетонні стіни. Вони можуть бути монолітними або збірними, залежно від технології будівництва. Планувальна структура формує хрестоподібну композицію, характерну для традиційної сакральної архітектури. Така схема забезпечує високу просторову жорсткість, рівномірний розподіл вертикальних і горизонтальних навантажень та підвищену сейсмостійкість будівлі.

Центральний простір перекритий великим сферичним куполом, що є ключовим архітектурним та інженерним елементом. Купол передає навантаження через перехідний барабан на чотири масивні пілони, розташовані у центральній частині храму. Барабан обладнано віконними прорізами, які забезпечують природне освітлення інтер'єру та зменшують статичне навантаження завдяки перфорованій конструкції. Пілони працюють як вертикальні опори, сприймаючи як стискання від ваги купола, так і частину горизонтальних зусиль від вітрових навантажень.

Перекриття бокових нефів виконано у вигляді цегляних або залізобетонних склепінь та арок. Склепінчасті конструкції здатні працювати на стискання, що дає змогу ефективно перекривати значні прогони без збільшення висоти конструкцій. Система арок зв'язана поперечними ригелями, які стабілізують конструкцію та запобігають розпору склепінь.

Фундаменти – стрічкового типу, розташовані під усіма несучими стінами та пілонами, утворюють замкнену контурну систему, що рівномірно передає навантаження на основу. Залізобетон фундаментів виготовлено з бетону класу не нижче В20, армованого сітками з арматури Ø12–16 мм залежно від розрахункових навантажень. Глибина закладення становить орієнтовно 1,2–1,5 м і уточнюється на підставі інженерно-геологічних вишукувань. Передбачено багат шарову гідроізоляцію: горизонтальна гідроізоляція перешкоджає капілярному підняттю вологи, вертикальна бітумна мастика захищає стіни від ґрунтової вологи та агресивного середовища. Підшва фундаменту влаштовується на піщано-

щебеневій подушці товщиною 200–300 мм, яка вирівнює тиск на ґрунт і працює як дренажний шар.

Надземні несучі стіни викладаються з повнотілої керамічної цегли, яка характеризується високою міцністю та морозостійкістю. Товщина зовнішніх стін – 510 мм, що забезпечує добру загальну стійкість і довговічність. Зовнішня теплоізоляція виконана мінераловатними плитами, які мають низьку теплопровідність і високу паропроникність. Зовнішнє оздоблення оформлюється декоративною штукатуркою, натуральним каменем або штукатуркою «під камінь», що підкреслює архітектурний стиль і захищає стіни від атмосферних впливів.

Дах має дерев'яну кроквяну систему з багатосхилим профілем, що сприяє ефективному відведенню опадів і підкреслює композиційний центр — купол. Крокви виготовлені з сухого дерев'яного бруса, обробленого антисептичними та вогнезахисними засобами. Покрівля виконується з фальцевого металу або металочерепиці з полімерним покриттям, яке забезпечує захист від корозії. Купол облицьовується металом з декоративним покриттям, стійким до атмосферних впливів і температурних коливань. Теплоізоляція даху утворена шаром мінераловатних плит завтовшки 150–200 мм, додатково захищених внутрішньою пароізоляцією та зовнішньою гідробар'єрною мембраною.

Каркас купола складається зі зварної металевої конструкції, до якої кріпиться дерев'яна обрешітка та зовнішня покрівля. Просторова схема каркаса розрахована на сприйняття вітрових і снігових навантажень. Верхня частина купола завершується хрестом, встановленим на металевому штирі з антикорозійним захистом.

Система внутрішнього водовідведення даху виконується відповідно до вимог ДБН В.2.5-64:2012. На кожну окрему площину передбачено не менше двох водостічних воронок із максимальною відстанню між ними 48 м. Мінімальний ухил підвісних трубопроводів – 0,005 для забезпечення самоплинного відведення води. Внутрішні водостоки не допускається під'єднувати до побутової каналізації або санітарних приладів. Діаметр стояків визначається за розрахунковою

інтенсивністю дощового стоку з урахуванням площі покрівлі та кліматичних даних регіону.

Усі конструктивні елементи храму проєктуються з дотриманням вимог міцності, пожежної безпеки, експлуатаційної надійності та сучасних будівельних норм, що гарантує довговічність і безпечну експлуатацію споруди.

3.7 Інженерне забезпечення

Храмова споруда належить до громадських об'єктів, у яких кількість відвідувачів може змінюватися. Відповідно до цього передбачено комплекс інженерних рішень.

Електропостачання

Запроєктовано підключення будівлі до зовнішньої електромережі з урахуванням необхідного резерву потужності. Внутрішня електромережа забезпечує живлення освітлення головної зали, простору під куполом та допоміжних кімнат. Нормативи вимагають, щоб вівтарна зона та фасадна підсвітка керувалися окремими вимикачами.

Опалення

Норми дозволяють застосовувати у культових будівлях електричне або водяне опалення. У цьому проєкті використано електроопалювальну систему з поділом на зони, що дає можливість регулювати температуру відповідно до непостійного режиму відвідування.

Вентиляція

Передбачено природний повітрообмін через каналізаційні шахти та прорізи, розташовані у верхній частині простору. У технічних приміщеннях встановлено витяжні вентилятори. Система відповідає нормативам повітрообміну, прийнятим для місць громадського користування з варіативною кількістю людей.

Освітлення

Застосовано комбіновану систему — природне освітлення від вікон та штучне загальне й локальне світло. Для вівтарної частини, хори та іконостасу

передбачено окремі світильники відповідно до функціонального зонування. Рівні освітленості відповідають мінімальним вимогам для храмових будівель.

Пожежна безпека

Інженерні рішення враховують правила евакуації, захисту електромереж, а також використання вогнестійких матеріалів. У технічних приміщеннях встановлено пожежні сповіщувачі та засоби первинного пожежогашіння.

У складі інженерних рішень також враховано вимоги до акустичного комфорту. Конструкції внутрішніх поверхонь забезпечують достатнє поглинання та відбиття звуку, що важливо для чіткого сприйняття богослужінь і співу хору. Матеріали оздоблення добиралися так, щоб уникати надмірного ревербераційного ефекту й водночас не порушувати архітектурно-художній образ споруди.

Всі проєктні напрацювання виконані з урахуванням специфіки сакральних будівель, вимог санітарної та пожежної безпеки, а також орієнтовані на безпечну, зручну та тривалу експлуатацію споруди.

3.8 Техніко-економічні показники

Загальна площа всієї ділянки становить 5850,00 м². Техніко-економічні показники по ділянці наведені у табл.1.

Таблиця 1

Техніко-економічні показники

№ п/п	Найменування	Одиниця виміру	Кількість
1	Площа ділянки	м ²	5058,00
2	Площа забудови	м ²	580,45
3	Площа мощення	м ²	1660,71
4	Площа озеленення	м ²	2816,84
5	% забудови, мощення	%	44
6	% озеленення	%	56

Таблиця 2

Техніко-економічні показники храму

№ п/п	Найменування	Одиниця виміру	Кількість
1	Площа забудови	м ²	305,95
2	Загальна площа	м ²	267,92

Таблиця 3

Техніко-економічні показники каплиці

№ п/п	Найменування	Одиниця виміру	Кількість
1	Площа забудови	м ²	80,40
2	Будівельний об'єм	м ³	110,76
3	Загальна площа	м ²	36,92
4	Висота 1-го поверху/ до стелі	м	2,70/ 3,00
4	Клас складності об'єкта	клас	I
5	Ступінь вогнестійкості об'єкту	клас	II

Таблиця 4

Техніко-економічні показники парафіяльного будинку

№ п/п	Найменування	Одиниця виміру	Кількість
1	Площа забудови	м ²	214,00
2	Поверховість	к-сть	1
3	Висота 1-го поверху/ до стелі	метрів	3,00/ 3,30
2	Будівельний об'єм	м ³	503,65
3	Загальна площа	м ²	152,62
4	Клас складності об'єкта	клас	I
5	Ступінь вогнестійкості об'єкту	клас	II

3.9 Експлікація приміщень

Храм має головний вхід, що веде до притвору, а також два бічні входи — з північної та південної сторін. Окремо запроектовано два додаткові входи до ризниці та дияконника, що забезпечує зручність їх використання. Із притвору передбачено ізолюваний вхід до сходової клітки, яка веде на хори.

Таблиця 5

Експлікація приміщень I поверху церкви

№ п/п	Найменування приміщення	Площа м ²
1	Святилище	53,70
2	Храм вірних	174,70
3	Дияконник	6,03
4	Ризниця	5,10

На другому поверсі розміщуються наступні приміщення:

Таблиця 6

Експлікація приміщень II поверху церкви

№ п/п	Найменування приміщення	Площа м ²
5	Хори	19,79

Окремо від храму запроектовано каплицю для поховань із навісом для автомобіля

Таблиця 7

Експлікація приміщень каплиці

№ п/п	Найменування приміщення	Площа м ²
1	Каплиця для поховань	36,92
2	Навіс для автомобіля	33,00

Запроектовано парафіяльний будинок у якому передбачено наступні приміщення:

Таблиця 8

Експлікація приміщень парафіяльного будинку

№ п/п	Найменування приміщення	Площа м ²
1	Кімната громадських зборів	51,77
2	Канцелярія	12,60
3	Клас каутеризації	26,67
4	Крамниця	15,99
5	Санвузол чоловічий	14,80
6	Санвузол жіночий	18,80
7	Комора	15,99

3.10 Формування системи зелених насаджень

Благоустрій території є одним із ключових елементів формування комфортного санітарного, психологічного та естетичного середовища, що безпосередньо впливає на настрій і самопочуття людей. Створення нових зелених зон із сакральним змістовним навантаженням повинно ґрунтуватися на глибокому розумінні екологічних і біологічних особливостей рослин. Доцільно надавати перевагу місцевим сортам пристосованим до даного клімату.

Створення належних умов для розвитку зелених насаджень позитивно впливає на навколишнє середовище: покращує мікроклімат, регулює вологість, склад повітря та вітровий режим. У процесі формування ландшафтних об'єктів зелені насадження виконують захисну та просторово-організаційну функції.

Основним елементом ландшафтного моделювання є рослинні групи, які створюють за допомогою засобів ландшафтної архітектури й дизайну. Рослинність поділяють на дерева, кущі та трав'янисті види. Дерева мають крону, штамп і кореневу систему; кущі та трав'янисті рослини складаються з надземної й підземної частин. За висотою дерева поділяють на три групи — першої, другої та

третьої величини; подібна класифікація застосовується і до кущів, і до трав. На основі цих видів формують різноманітні декоративні композиції.

Підбір рослин здійснюють у два етапи: спочатку оцінюють їхні біологічні властивості, потім — архітектурно-художні характеристики. При виборі враховують кліматичні умови, тип ґрунту, рівень вологості повітря, інсоляцію та швидкість росту. Важливо забезпечити біологічну сумісність видів, щоб створити стійкі рослинні угруповання, де окремі елементи сприяють розвитку одне одного і зберігають декоративність. Біофізичні взаємозв'язки між рослинами залежать від їхніх потреб у світлі, теплі, волозі та поживних речовинах.

На ділянці, де ведеться будівництво, передбачено озеленення та облаштування території. Одним із основних аспектів проектування є правильний підбір рослин. Це забезпечує оптимальні умови для розвитку рослин, їх декоративності та довговічності насаджень. Планується висадка декоративних дерев і кущів, посів газонів, влаштування асфальтованих доріжок, проїздів і відмосток навколо споруд.

Оскільки територія навколо храму досить обширна, найбільший акцент варто зробити на багаторічні декоративні рослини. Цю групу ми можемо розділити на листяні види та хвойні. Отже, завданням є підібрати 1) вічнозелені декоративні рослини 2) однорічні рослини та 3) дворічні рослини.

У селі Великі Дідушичі переважають суглинкові ґрунти, які цілком придатні для вирощування таких декоративних культур.

Багаторічні декоративні рослини:

- Сосна гірська «Ophir» (*Pinus mugo* 'Ophir'), декоративний сорт, відомий зміною кольору хвої протягом року;
- Сосна гірська (*Pinus mugo*). Це вічнозелена хвойна рослина, що походить з гірських регіонів Центральної та Південної Європи;
- Туя західна (*Thuja occidentalis*) під назвою 'Anna's Magic Ball';
- Туя західна «Danica» (*Thuja occidentalis* 'Danica'), карликовий сорт туї західної;
- Хоста «Dream Queen»;

- Гейхера «Black Forest Cake».

Багаторічні декоративні рослини завдяки добре розвиненій коричневій системі є досить витривалими до зміни температури повітря, кількості вологи, системи удобрення.

Рис. 3.10.1

Рис. 3.10.2

Рис. 3.10.3

Рис. 3.10.1 Сосна гірська «Ophir»

Рис. 3.8.2 Сосна гірська (Pinus mugo)

Рис. 3.10.3 Туя західна (Thuja occidentalis)

Рис. 3.10.4

Рис. 3.10.5

Рис. 3.10.6

Рис. 3.10.4 Туя західна «Danica»

Рис. 3.10.5 хоста «Dream Queen»

Рис. 3.10.6 гейхера «Black Forest Cake»

Рис. 3.10.7

Рис. 3.10.8

Рис. 3.10.7 Самшит Рис. 3.10.8 Лавровишня вічнозелеа

Листяні вічнозелені декоративні рослини:

- Самшит
- Лавровишня вічнозелена

Листяні багаторічні:

- Барбарис «Golden Pillar»;
- Барбарис «Dariusz»;
- Барбарис «Chocolate Summer»;
- Барбарис «Aria»;
- Верес «Carmen»;
- Спірея березолиста;
- Магнолія "Green Diamond".

Рис. 3.10.9

Рис. 3.10.10

Рис.3.10.11

Рис. 3.10.9 Барбарис «Golden Pillar»

Рис. 3.8.10 Барбарис «Dariusz»

Рис. 3.10.11 Барбарис «Chocolate Summer»

Рис. 3.10.12

Рис. 3.10.13

Рис. 3.10.14

Рис. 3.10.15

Рис. 3.10.12 Барбарис «Aria»

Рис 3.10.13 Верес «Carmen»

Рис. 3.10.14 Спірея березолиста

Рис. 3.10.15 Магнолія "Green Diamond".

РОЗДІЛ IV ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона довкілля - це комплексна система заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, збереження унікальних екосистем і забезпечення екологічної безпеки. Вона охоплює державні, адміністративні, правові, економічні та суспільні дії, метою яких є відновлення природного середовища, зменшення шкідливого впливу людської діяльності та підтримання екологічної рівноваги.

Екологічна безпека визначається як сукупність станів, процесів і дій, що гарантують стабільний екологічний баланс на планеті або в окремому регіоні, на рівні, прийнятному для фізичних, соціально-економічних і технологічних можливостей суспільства. Її досягають завдяки реалізації природоохоронних програм і заходів на державному та місцевому рівнях.

Екологічна небезпека є сукупністю ризику розвитку процесів чи явищ, які можуть спричинити деградацію природних систем. Вона може бути реальною або потенційною. Потенційна екологічна небезпека охоплює ймовірні загрози для живих організмів і людини, що виникають унаслідок впливу природних або антропогенних чинників. Потенційний екологічний ризик – це можливість порушення природних взаємозв'язків між живими організмами та навколишнім середовищем.

Під час планування та забудови територій необхідно враховувати екологічні, санітарно-гігієнічні та містобудівні вимоги. Розміщення житлових, громадських і виробничих об'єктів має супроводжуватись упровадженням заходів із санітарної очистки, безпечної утилізації відходів, контролю рівня викидів і скидів, а також проведенням робіт із рекультивації земель, благоустрою та озеленення територій. Усі ці дії спрямовані на збереження природного середовища та підвищення рівня екологічної безпеки населених місць.

Екологічна ситуація в багатьох регіонах України викликає серйозне занепокоєння суспільства. За результатами численних досліджень та публікацій, у ряді районів спостерігається стійке перевищення допустимих санітарно-гігієнічних

норм щодо вмісту в атмосферному повітрі шкідливих речовин — окислів вуглецю й азоту, пилу, токсичних сполук металів, амінів та інших забрудників.

З метою поліпшення екологічного стану та збереження навколишнього середовища в межах міських і сільських поселень передбачається створення захисних та охоронних територій, серед яких — санітарно-захисні смуги, зелені насадження, лісопаркові зони, а також природоохоронні ділянки з обмеженим режимом використання. Такі заходи сприяють зменшенню негативного впливу господарської діяльності на довкілля та підтриманню екологічної рівноваги.

4.1 Особливості природоохоронних заходів при будівництві храмів

Навколишнє середовище завжди впливало на правильне функціонування суспільства та комфортне існування людей залежить. Людина може або втручатись у природні процеси або співіснувати в гармонії з нею. Через неуважність чи недооцінку можливих наслідків свого втручання у природу, людство отримує небажані наслідки. Безвідповідальне ставлення до природи та природних ресурсів змінило екологічну ситуацію так, що всі цивілізації людства усвідомили необхідність покращення навколишнього середовища через можливість виникнення катастрофи. Ноосфера, яка створена людиною, управляється загальнолюдськими ресурсами, тому біосфера вже не може самовідновлюватись, як колись, за рахунок природних механізмів. Вона сформована в умовах біосфери і залишається тісно пов'язаною з нею. архітектурно-просторові вирішення життєвого середовища сьогодення спрямовані на максимальне збереження природних ресурсів найбільш цінних якостей ландшафту і їх розвиток та активне використання.

Втручання людства в навколишній простір можуть мати негативний вплив на природний стан, тому основним завданням екології як науки є забезпечення всіх природних факторів, не порушуючи їх функціонування і одночасно створюючи нові середовища для життєдіяльності, які б функціонували як природні. Заходи по охороні навколишнього середовища включають в себе найбільш важливі вимоги, які б забезпечили гармонійне функціонування природного середовища і

середовища, яке створила людина: охорона природних ресурсів; повітря; водоймищ; зелених насаджень; тваринного світу. Містобудівельні методи охорони навколишнього середовища полягають в раціональному розміщенні всіх видів будівель; охорони повітряного басейну.

Проектування будинків вимагає ретельного аналізу впливу їх експлуатації та самого процесу будівництва на довкілля. Підготовка будівельного майданчика для спорудження нових будівель супроводжується зніманням рослинного шару ґрунту, що може мати негативні наслідки для довкілля ще на етапах вибору будівельного майданчика і проектування об'єкта. Завдана шкода довкіллю під час будівництва, зазвичай, більш затратна ніж запобігання їй.

З метою покращення стану довкілля державними нормами встановлені різноманітні обмеження, які обов'язково мусять буди враховані у проєкті будівництва нових споруд. Зокрема для покращення родючості землі використовується той рослинний шар ґрунту, що був знятий перед початком будівельних робіт і влаштуванням елементів благоустрою.

У зв'язку з тим, що через територію будівельного майданчика або поблизу нього можуть пролягати інженерно-технічні мережі, то для затвердження проєктно-технічної документації необхідно отримати погодження служб. Це служби, які постачають воду, газ та електроенергію.

Важливе питання, яке виникає під час будівництва та експлуатації забудови - це перевезення відходів, які утворюються в момент виконання будівельно-монтажних робіт, а також у ході функціонування будівель та їхньої експлуатації.

Для впорядкування території планується формування єдиної системи зелених насаджень на покращення ландшафту в цілому. При цьому в даній роботі надаються переваги сосновим та ялинковим насадженням. Очистка ділянок від відходів здійснюється таким шляхом: частину відходів компостують, а іншу частину вивозять на сміттєзвалище.

По формах єдиної системи, зелені насадження поділяються на санітарно-захисні, тобто спеціального призначення, обмеженого користування, загального користування. Зелені насадження є одним із елементів архітектурно -

планувального вирішення ділянки. Озеленення зумовлюється великою різноманітністю їх величини, форми, кольору і фактури, які гармонійно поєднуються і являють собою обов'язковий і ефективний засіб художнього оформлення ділянки. Вміло підібрані і розміщені зелені насадження можуть об'єднувати композиційно забудову ділянки.

В проєктованому вирішенні озеленення було запропоновано ряд дерев, які відіграють різноманітні ролі у функціонуванні господарства: шумозахисну та вітрозахисну; фільтруючу; санітарно - гігієнічну; протипожежну; естетичну.

4.2 Пропозиції з охорони навколишнього середовища під час спорудження та експлуатації храму в с. Великі Дідушичі Львівської області

Ділянка забудови розташована у сприятливому з екологічної точки зору районі, поза межами зон потенційної небезпеки — таких як заповідники, водоохоронні території чи ділянки з високим рівнем техногенного навантаження. Рельєф ділянки помірно рівнинний, що дозволяє уникнути значного втручання в природні ґрунтові умови. Під час проєктування особлива увага приділялась вибору матеріалів та конструктивних рішень, які не тільки забезпечують довговічність і безпеку будівлі, але й мінімізують вплив на довкілля. Основні будівельні матеріали — керамічна цегла, мінеральна вата, натуральне дерево, цементно-піщані суміші та вапняні штукатурки — є екологічно чистими, нетоксичними та такими, що не виділяють шкідливих речовин у навколишнє середовище.

Рельєф ділянки, підібраної під забудову храму, рівнинний у північно-східній частині населеного пункту.

У проєкті забудови церкви запропоновано такі заходи з охорони природного середовища на період будівництва та експлуатації:

1. З охорони та раціонального використання земельних ресурсів:

- компактне розміщення споруд комплексу на території з під'їзними та пішохідними шляхами;

- вертикальне планування території сакрального комплексу з метою організації поверхневого стоку та відведенням у каналізаційну систему;
- дотримання санітарно-гігієнічних норм при зберіганні та вивезенні будівельних відходів;
- закладання на території ділянки комплексу твердого покриття тротуарів і проїздів;
- знімання ґрунтового покриття, перенесення його і зберігання для подальшого використання у процесі влаштування благоустрою та рекультивації земель. В місцях розташування будівельного майданчику родючий шар ґрунту знімається, частина з нього буде використана для впорядкування території під забудову, а решта вивозиться в інші місця, які підлягають рекультивації;
- за час будівництва облаштування тимчасових автомобільних доріг і інших під'їзних шляхів;

2. З охорони та раціонального використання водних ресурсів:

- передбачити до церкви централізоване водопостачання;
- влаштування дощової каналізації;
- підключення до централізованої каналізації;
- не допущення відведення з будмайданчиків поверхневих стічних вод на рельєф.

Вагоме значення у проєктуванні має охорона поверхневих і підземних вод від забруднення. Планування ділянки повинно забезпечувати збір і відвід атмосферних вод з поверхні і зі всього басейну стоку, для цього передбачають розраховані ухили площадок: для глинистих ґрунтів не менше 0,05% і не більше 0,05, для піщаних-0,03, а для легкорозливних-0,01. Ділянка повинна обов'язково бути забезпечена каналізацією. При розташуванні на будівельній ділянці будівель та допоміжних споруд слід враховувати рівень ґрунтових вод.

3. З охорони атмосферного повітря: Основним джерелом забруднення повітря та шуму в селі є дорога, яка проходить навколо запроєктованого комплексу. Щоб рівень шуму був допустимий, запроєктовано захисний екран дерев, а решта шуму - конструкцією вікон. Враховуючи шумозахисні можливості зелених

насаджень можна знизити рівень шуму до допустимого, решту шуму також можна погасити конструктивно-оздоблювальним матеріалами будинків і цим самим створити належні умови для проведення релігійних обрядів. Повітря забруднює автотранспорт пилом і димом, який вуглекислим газом викидає оксид вуглецю азоту. Найкращим джерелом очистки є процес фотосинтезу. Тому територію забудови слід засадити деревами, які є джерелом поповнення атмосферного повітря киснем і водяною парою виконують вітро-, газо-, шумозахисні і інші функції. За своїми властивостями зелені насадження поділяються на зовнішньозахисні, внутрішньозахисні, захиснотіньові і декоративні. Основними завданнями зелених насаджень підвищення ефективності ізоляції комплексу. При підборі дерев ми враховуємо, що пилозахисну функцію виконують широколисті дерева, а шумозахисну - хвойні.

Для підтримання санітарного стану церковного комплексу на потрібному рівні передбачається здійснення заходів, направлених на збір, видалення зменшення та знешкодження відходів. Для вивезення відходів передбачається 1 сміттєвоз.

Усі заходи орієнтовані на забезпечення комфортного перебування на території комплексу, збалансованому споживанні природних ресурсів Виконання заходів запроєктованих у магістерській роботі, які необхідно виконати під час спорудження житлових будинків кварталу, сприятимуть збереженню ландшафту, рослинного шару, захисту атмосферного повітря, також поверхневих та ґрунтових вод від забруднення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У магістерській роботі розглянуто особливості архітектурно-просторової організації християнських храмів із метою виявлення мистецьких впливів, запозичень і способів їх адаптації на українських теренах. Проведено аналіз принципів формування сакрального простору українського храму та сформульовано рекомендації щодо вдосконалення сучасних архітектурних рішень.

Результати дослідження засвідчили, що сучасна сакральна архітектура перебуває у процесі активного пошуку нових форм, які поєднують духовний зміст із сучасними естетичними тенденціями. Кожен храм вирізняється власною композиційною структурою, масштабом, пластикою та стилістикою. Для них характерні врівноважені пропорції, логічність побудови, масивні стіни з високими вікнами. Галицькі церкви відзначаються оригінальною технікою мурування та виразним пластичним моделюванням. Для зведення таких споруд традиційно використовували місцевий камінь, цеглу та вапняні розчини. На Львівщині поширене також дерев'яне храмобудівництво, у якому збережено традиційні ознаки українського зодчества: монументальність, гармонійність пропорцій і високий рівень майстерності.

Дослідження історичних процесів формування сакрального простору в Україні та досвіду храмобудування в Європі й Америці дало змогу сформулювати низку висновків. Важливо поєднувати національні архітектурні традиції з сучасними технологічними методами та матеріалами, зберігаючи водночас канонічність храмової архітектури. Значну роль відіграє благоустрій території, який повинен відповідати вимогам безпеки, естетики та функціональності.

Виявлено чинники, що впливають на архітектурну організацію храмів:

- змінно-часові (світські) – зумовлюють індивідуальні тенденції;
- сутнісно-духовні (засадничі) – формують типові риси сакральної архітектури.

Запропоновано рекомендації з підвищення ефективності архітектурно-планувальних рішень храмів відповідно до чинних ДБН. Конструктивні елементи

та матеріали мають обиратися з урахуванням функціонального призначення, кліматичних, геологічних і технологічних умов.

Проблематика сучасної сакральної архітектури охоплює не лише художній аспект, а й гуманістичний. Основна мета — створення архітектурного середовища, яке сприяє духовному розвитку та комфортному існуванню людини. Сучасні проєкти мають забезпечувати інклюзивність і доступність для маломобільних груп населення.

Важливим напрямом є екологізація храмобудівництва, тобто гармонійне поєднання архітектури з природним середовищем. У проєктуванні сакральних споруд доцільно використовувати природні матеріали, озеленення, елементи вітражного скління для забезпечення природного мікроклімату та візуальної єдності інтер'єру з екстер'єром.

Запроєктований сакральний комплекс органічно інтегровано у навколишній ландшафт, використано природне рельєфне середовище та існуюче озеленення. Таке рішення сприяє створенню комфортного, екологічно збалансованого простору для богослужінь і громадського життя.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що сучасний розвиток сакральної архітектури в Україні вимагає комплексного підходу — поєднання традицій духовної культури з сучасними технологічними та екологічними принципами. Необхідно не лише реставрувати історичні храми, а й розвивати нове храмобудівництво, орієнтоване на потреби сучасної громади та збереження духовних цінностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Гнідець Р.Б. Традиція у формах баневих завершень церков українського архітектурного модерну та її вираження в сучасному храмобудуванні / Р.Гнідець// Вісник НУ «Львівська політехніка»: збірник наук. Праць / М-во освіти і науки України. Сер.6 Архітектура. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – № 632. – С. 7-14.
2. Антощук Т.І. Традиції українського національного романтизму в сучасному проектуванні Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 49. 2017 с. 29-35.
3. Борис А.М. Вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України в період кінця XX початку XXI століть. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису Інститут архітектури Національного університету «Львівська політехніка», Львів, 2017 228 с.
4. Степанюк А.В. Архітектурне проектування будівель та споруд сільських поселень. / А.В.Степанюк, Р.В. Кюнцлі, Я.Є. Фамуляк. – Львів: НВФ «Українські технології», 2015. – 296 с.
5. Дерев'янка І. С. Сучасна храмова архітектура та тенденції її розвитку [Електронний ресурс] / І.С.Дерев'янка – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=979&start=1
6. Жук Радослав. Ритмічні особливості церковної архітектури // Пам'ятки України.- 1991.- № 4..
7. Грабович І. Регіональні особливості української сакральної архітектури. – Львів: Центр Європи, 2010. – 240 с.
8. Драган М. Українська дерев'яна архітектура. – Київ: Наукова думка, 1994. – 312 с.
9. Кюнцлі Р. В. Особливості архітектурно-просторових рішень сучасної української церкви. - 2015.
10. Логвин Г. Українське мистецтво: Нариси з історії української архітектури. – Київ: Мистецтво, 1986. – 432 с.

11. Приходько Л. Сучасні тенденції у храмовій архітектурі України. – Харків: ХНУБА, 2017. – 198 с.
12. Черкес Б. Традиційна архітектура Західної України: регіональні особливості. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2008. – 288 с.
13. Костюк Н. Храми як культурно-освітні центри громади. – Тернопіль: Астон, 2021. – 176 с.
14. Гнідець Р. Фамуляк Я. Вираження сакральності храмової архітектури у структурі її образного символізму URL:
<https://doi.org/10.31734/architecture2018.19.132> (дата звернення: 13.09.2025)
15. Крижанівський О. Архітектурна спадщина Карпатського регіону. Ужгород: Карпатська зірка, 2018. – 220 с.
16. Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія. Історико-архітектурний нарис. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 310 с.
17. Жук, Р. Церковна архітектура української діаспори: традиція і новаторство. – Торонто: Ukrainian Art Foundation, 1999. – 214 с.
18. Basilika St. Vitus. Tripadvisor. URL: https://www.tripadvisor.de/Attraction_Review-g1020819-d10401125-Reviews-Basilika_St_Vitus-Ellwangen_Baden_Wuerttemberg.html (дата звернення: 13.09.2025)
19. Bild der Synagoge (1908).
URL:[https://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Synagoge_\(Ternopil\)#/media/Datei:Tarnopol,_synagogue.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Synagoge_(Ternopil)#/media/Datei:Tarnopol,_synagogue.jpg) (дата звернення: 13.09.2025)
20. Capilla del Cristo de los Dolores. «La más típica iglesia de Madrid».
URL: <https://noroeste.ayeryhoyrevista.com/capilla-del-cristo-de-los-dolores-la-mas-tipicaiglesia-de-madrid/> (дата звернення: 13.09.2025)
21. Dalieda de San Francisco.
URL: https://es.wikipedia.org/wiki/Dalieda_de_San_Francisco (дата звернення: 13.09.2025)
22. Deckers Johannes G. Tradition und Adaption. Bemerkungen zur Darstellung der christlichen Stadt. Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon,

Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986. Rome : École Française de Rome, 1989. pp. 1283–1304.

23. Вайнтруб І. Семантика християнських храмів Середньовіччя / Ірина Вайнтруб. Людина і світ. 1996. № 8. С.26-30.

24. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументальнодекоративне мистецтво зарубіжжя. Львів: СПОЛОМ, 2002. 336 с.

25. Геврик Т. Б. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва НьюЙорк: Український Музей, 1987. 64 с.

26. Гнідець Р. Б. Структура символу як виражальний чинник сакральності в храмобудуванні Національний університет “Львівська політехніка”, кафедра архітектури та реставрації, 2019. URL: <https://doi.org/> (дата звернення: 13.09.2025)

27. Ричков П. Дерев'яні церкви Карпат: історія, конструкція, символіка. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 220 с.

28. Галицькі церкви // Щербаківський В. Українське мистецтво. В 2-х т. / В. Щербаківський, Д. Щербаківський. - Харків, 2015. - С. 301-304.

29. Грабовецький В. Багатовіковий літопис Прикарпаття : в 50 т. Т.7: Скит Манявський серед монастирів Прикарпаття XVII -XVIII ст. в літописах та ілюстраціях / В. Грабовецький; каф. Історії України ПНУ ім. В. Стефаника. - 3-є вид., допов. - Івано-Франківськ, 2014. - 159 с.

30. Чуда з Погоні: свідчення про ласки і зцілення перед чудотворним образом Матері Божої, яка прославилася у Погінському монастирі Успіння Богородиці Отців Василян / упорядкувала Ю. Боечко. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014. - 160 с.

31. Великий Скит у Карпатах [Рукопис] : у 3-х т. Т. 1: Патерик Скитський. Синодик / за ред. М. Кугутяка. - Івано-Франківськ; Л. : Манускрипт-Львів, 2013. - 726 с.

32. Духовна спадщина: Свято-Михайлівський чоловічий монастир. - [Б. м. : б. в.], 2013. - 13 с.

33. Курищук В. Духовні святині Яблунівщини / В. Курищук. - Косів : Писаний Камінь, 2013. - 155 с.

34. Рогатинська Святодухівська церква крізь призму історії: матеріали наук.-практ. Конф., 22 верес. 2013 / Музей мистецтв Прикарпаття; [відп. за вип. М. Дейнега]. - Івано-Франківськ: Сімик, 2013. - 80 с.

35. Чуйко О. Церква Різдва Пресвятої Богородиці в Тисмениці: 950-річчю заснування м. Тисмениця / О.Чуйко. - Івано-Франківськ: [Віктор Дяків], 2013.-170с.

36. Чуда з Погоні: свідчення про ласки і зцілення перед чудотворним образом Матері Божої, яка прославилася у Погінському монастирі Успіння Богородиці Отців Василян / упорядкувала Ю. Боєчко. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014. - 160 с.

37. Гошівський монастир : Василянський монастир Преображення Господнього на Ясній Горі. - [Б. м. : б. в.], 2011. - 25 с.

38. Вуянко М. Святоіванівський монастир у Пістині / М. Вуянко. - Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2011. - 79 с.

39. Савчук Б. Твердиня віри: історія Станіславського монастиря сестер Василянок / Б. Савчук. - Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2011. - 270 с.

40. Чуйко О. Монастирі Галичини (середина XVI- початок XX століття) : монографія / О. Чуйко. - Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2011. - 188 с.

41. Штрайт Л. Станиславівські синагоги : пер. з пол. / Л. Штрайт. - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. - 111 с.

42. Грабовецький В. Українські святині Прикарпаття крізь століття. Т. 3 / В. Грабовецький. - 2-е допов. вид. - Івано-Франківськ, 2009. - 291 с.

43. Гнатюк Н. Гуцульських храмів неземна краса / Н. Гнатюк. - Яремче : [б. в.], 2007. - 19 с.

44. Процак Р. Церкви прикарпатського краю / Р. Процак. - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. - 180 с.

45. Вуянко М. Двні українські храми Івано-Франківська. XVII -XVIII ст. : монографія / М. Вуянко. - Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. - 244 с.

46. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2х т. Вип. 16. Рівне: РДГУ, 2010. Т. 1. 236 с

47. Франків Р. Пошук харизматичного образу в сакральній архітектурі Львова 1990-2000х років URL: <https://doi.org/10.23939/sa2020.01.054> (дата звернення 04.11.2025)

48. Хома І. Нарис історії Вселенської Церкви. Рим, 1990. 465 с.

49. Церква наука суспільство: питання взаємодії на пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова) Матеріали чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції (25 травня 3 червня 2016 р.) Київ 2016. URL: <https://www.academia.edu/38611240> (дата звернення 04.11.2025)

50. Черенюк Я. Історичні передумови національного піднесення українського православного духовенства напередодні 1917 року Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції Волинської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату 2017. URL: <https://www.academia.edu/37196133> (дата звернення 04.11.2025)

51. Юрик Я.М. Ідентичність сучасної сакральної архітектури Львова Національний університет «Львівська політехніка» URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer27/829.pdf> (дата звернення 04.11.2025)

52. Киселюк О.І. ГУЦУЛЬЩИНА ХХІ СТОРІЧЧЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГІРСЬКОЇ ПРИРОДИ ТА ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ГУЦУЛЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. Матеріали науковопрактичної конференції, що відбулася у рамках XXV Міжнародного гуцульського фестивалю (м. Яремче, 27 липня 2018 року) Яремче, 2018. 236 с.

53. Зінько В. Історія церкви. Прудентополь: Видво О.О.Василіян, 1963. 144с.

54. Іванишин В Українська церква і процес національного відродження / Видання друге. Дрогобич: Відродження, 1990. 58с.

55. Катехизм християнської віри. Вільнюс: Вільнюська тип. Вид-ва стандартів, 1988. 238с.

56. Католицький Народний Катехизм. Перша частина. URL: http://www.truechristianity.info/ua/books/catholic_catechism_02.php (дата звернення 04.11.2025)
57. Катрій Ю. Я. Пізнай свій обряд. НьюЙорк Рим: Видво О.О.Василіяч, 1982. 493 с.
58. Дибя Ю. У країнські храми ротонди Х першої половини XIV століть: Навч. посібник. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005 108 с.
59. Дорошенко Д. Нарис історії України. 2е видання. Київ Мюнхен: Глобус, Дніпрова хвиля, 1991. 238 с.
60. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Діло. Львів, 1937. Ч. 1. 136 с.
61. Еберле І. Єдиний у Львові храм на честь Положення Пояса Пресвятої
62. Електронна бібліотека "Культура України" URL: <https://elib.nlu.org.ua> (дата звернення 10.11.2025)
63. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2х т. Вип. 16. Рівне: РДГУ, 2010. Т. 1. 236 с
64. Франків Р. Пошук харизматичного образу в сакральній архітектурі Львова 1990-2000х років URL: <https://doi.org/10.23939/sa2020.01.054> (дата звернення 13.11.2025)
65. Хома І. Нарис історії Вселенської Церкви. Рим, 1990. 465 с.
66. Церква наука суспільство: питання взаємодії на пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова) Матеріали чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції (25 травня 3 червня 2016 р.) Київ 2016. URL: <https://www.academia.edu/38611240> (дата звернення 13.11.2025)
67. Черенюк Я. Історичні передумови національного піднесення українського православного духовенства напередодні 1917 року Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції Волинської православної богословської академії

Української Православної Церкви Київського Патріархату 2017. URL: <https://www.academia.edu/37196133> (дата звернення 13.11.2025)

68. Тимофієнко В. Архітектурна спадщина України, Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування К 1994. 263 с.: іл

69. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України. Методичні рекомендації з проектування громадських будівель. – Київ, 2019.

70. Павлик, М. С. Енергозбереження в будівництві громадських споруд. – Харків: Будівельник, 2018. – 200 с.

71. Савченко, В. П. Історія церковної архітектури України. – Київ: Наукова думка, 2014. – 350 с.